

Nurmijärven kunta

Nurmijärven rakennusperintöselvitys

Arkkitehtitoimisto Lehto Peltonen Valkama Oy

Luonnos 06.05.2010

Raportin sisältö:

1. Selostus

Kulttuuriympäristö- ja rakennusperintöselvitys Nurmijärven kunnan alueella.	2
Selvitystyö	2
Rakennettu kulttuuriympäristö	3
Alueet ja kohteet.....	4
Aiemmat selvitykset	5
Alueiden ja kohteiden arvotus ja suositukset.....	6
Alueiden arvotus	7
Alueita koskevat suositukset maankäytön ja kaavoituksen perustaksi	8
Kohteiden arvotus	9
Kohteita koskevat suositukset maankäytön ja kaavoituksen perustaksi	11
Nurmijärvi	13
Esihistoriallinen aika ja varhainen historiallinen aika.....	13
1500-1800-luvut	13
Teollisuutta ja kasvavia taajamia.....	17
Nurmijärveläinen rakennuskulttuuri	21
Selitteet	24
Lähteet ja kirjallisuus	28

2. Liite 1: Nurmijärven kunta, alueet

3. Liite 2: Nurmijärven kunta, kohteet

4. Kartat

Kartta-aineistot copyright Maanmittauslaitos

Kuvat Karoliina Periäinen, paitsi LP = Lauri Putkonen, NV = Nina Välkepinta,
LO = Liisa Ollikainen

Kulttuuriympäristö- ja rakennusperintöselvitys Nurmijärven kunnan alueella.

Tämä selvitystyö kohdistuu Nurmijärven kunnassa ennen vuotta 1970 rakennettuihin rakennuksiin ja rakennettuihin ympäristöihin. Selvitystyö on määritetty rakennustaiteellisesti, historiallisesti tai ympäristöarvojensa perusteella arvokkaat rakennuskulttuuriympäristöalueet sekä -kohteet.

Työn suoritti arkkitehti Karoliina Periäinen arkkitehtitoimisto Lehto Peltonen Valkama Oy:stä. Aloituskokous pidettiin 20.12.2006. Samalla sovittiin ohjausryhmän perustamisesta niin Klaukkalan taajaman kuin koko Nurmijärven kunnan rakennetun kulttuuriympäristön selvityksiä varten. Ohjausryhmään kuuluivat Keski-Uudenmaan maakuntamuseosta tutkija Maarit Henttonen 20.12.2006 - 28.2.2010 ja tutkija Johanna Björkman 1.3.2010 alkaen, Uudenmaan liitosta Maakunta-arkkitehti Tuula Palaste-Eerola 20.12.2006 – 30.5.2009 ja maakunta-arkkitehti Elina Kuusisto 1.6.2009 alkaen sekä Nurmijärven kunnasta kaavoituspäällikkö Aarno Kononen, museoamanuenssi Leena Koskela, kaavoitusinsinööri Anita Pihala, asemakaava-päällikkö Timo Lehtinen, kaavoitusarkkitehti Kaisa Kilpeläinen, kaavoitusarkkitehti Katri Peltoniemi, kaavoitusarkkitehti Nina Välkepinta-Lehtinen sekä museonjohtaja Leena Koskela Nurmijärven museosta. Ohjausryhmän ensimmäinen kokous pidettiin 27.4.2007. Selvitystyötä on tehty yhteydessä Keski-Uudenmaan maakuntamuseoon, Nurmijärven museoon sekä Uudenmaan liittoon.

Selvitystyötä varten etukäteisvalikoinnin sekä maastossa havainnoinnin perusteella valikoitiin kuvattavaksi n. 840 rakennuksen/rakennusten muodostamaa kohdetta. Näistä 390 arvotettiin luokkiin 1, 1U, 2 ja 2U (U = uhanalainen), jotka ilmaisevat säilyttämiseen liittyvää tarvetta. Rakennusten lisäksi tutkittiin säilyneet vanhat tiedot sekä määriteltiin ja rajattiin kartalle 37 arvokasta rakennetun kulttuuriympäristön aluetta.

Selvitystyön luonnos oli näyttelyssä nähtävillä xxxx-xxxx 2009. Lisäksi selvitystyössä arvomerkinnän saaneiden kohteiden kiinteistönomistajille lähetettiin postitse inventointikortti palautteen saamiseksi. Näyttelyn ja kiinteistönomistajille lähetettyjen kirjeiden avulla saatiin palautetta n. 90 kohteesta. Tämä palaute on otettu huomioon lopullista selvitystyötä laadittaessa. Myös palautteen avulla esille tulleet kokonaan uudet kohteet, n. 25 kpl, on tarkastettu. Näistä arvokkaiksi todettiin 7 kpl.

Koko kuntaa koskevaan selvitysraporttiin on lisäksi liitetty Nina Välkepinnan Rajamäen tehdasyhdyskunnan asuinaluetta koskeva inventointi vuodelta 2003¹. Inventoinnissa arvokkaiksi todetut kohteet, 45 kpl, on liitetty raportista löytyvän tiedon perusteella, eikä niitä ole uudelleen tutkittu.

Selvitystyö

Tämän selvitystyön tehtävänantona oli koota kunnan rakennettua kulttuuriympäristöä ja sen historiallista taustaa koskevat tiedot sellaiseen muotoon, joka palvelee mahdollisimman hyvin maankäytön suunnittelua. Maankäyttö- ja rakennuslakiin on

¹ Välkepinta Nina 2003: Rajamäen tehdasyhdyskunnan asuinalue. Inventointi- ja arvotusraportti. 1.9.2003. Nurmijärven kunta.

kirjattu alueiden käyttöä koskevat tavoitteet (MRL 28, 39 ja 54 §), joita ovat mm. kaavojen sisältövaatimukset, rakennetun ympäristön- ja maiseman vaaliminen sekä valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteiden toteutuminen.

Tarkastelu on tapahtunut alue- ja kohdetasolla. Tarkempi rakennuskohtainen selvitystaso ei kuulu tämän selvitystyön piiriin ja voi tulla tarpeelliseksi asemakaavoituksen yhteydessä.

Selvitystyössä kartoitetaan nurmijärveläisen rakennetun kulttuuriympäristön merkitykselliset alueet ja kohteet siten, että selvitys palvelee maankäytön suunnittelua ja toimii säilyttämiseen tähtäävien toimenpiteiden apuna. Selvitystyössä lähtökohtana on olemassa oleva ympäristö, johon tallentunutta rikasta kulttuuriperintöä tarkastellaan rakennustaiteellisten merkitysten, historiallisten kerrostumien ja ominaispiirteiden tunnistamisen sekä maisemaan liittyvien merkitysten näkökulmista.

Rakennettu kulttuuriympäristö

Rakennetun kulttuuriympäristön määritelmät ovat jossain määrin vaihtelevia. Periaatteessa kulttuuriympäristöjä, erotuksena luonnonympäristöistä, ovat kaikki ne ympäristöt, joiden muokkautumiseen inhimillinen toiminta ja läsnäolo ovat vaikuttaneet. Kyse on erilaisista elinkeinoista, kuten maanviljelyksestä tai teollisuudesta ja niiden vaatimasta luonnonvarojen käytöstä, tai toisaalta asumisesta, siitä miten ihminen asumalla tiettyssä ympäristössä paitsi muokkaa ympäristöä, muodostaa käsityksensä ympäristöstä. Jälkimmäisessä mielessä kaikki ympäristöt ovat myös kulttuuriympäristöjä. Katselemme luontoa kulttuurimme luomien käsitysten kautta.

Kulttuuriympäristöselvityksissä tutkimus on siten kohdennettu niihin ympäristöihin, jossa ihmisen toiminnan merkit ovat hallitsevia, erotuksena luontoselvityksissä tehtävälle työlle, joka kohdistuu luonnon toiminnan hallitsemiin alueisiin ja ilmiöihin. Raja näiden välillä on häilyvä ja etenkin maiseman näkökulmasta luonnon ympäristöön kohdistuva ihmisen vaikutus voi olla luonteeltaan myös abstraktia, merkityksiä antavaa. Hyvä esimerkki tästä ovat esihistorialliset kulttipaikat tai modernin ajan kansallismaisemat, kuten Koli tai erämaa maisema Lapissa. Kyse on luonnonpaikoista, joiden kulttuurinen merkitys on yhtä suuri tai suurempi, kuin niihin liittyvät luontoarvot itsessään. Vähemmän juhlallisessa merkityksessä kyse on maisemaan liitetyistä esteettisistä, kulttuurin määrittämistä arvoista ja niiden merkityksestä.

Kulttuuriympäristöt jakautuvat kahteen, osittain päällekkäiseen tarkastelunäkökulmaan ja osa-alueeseen, rakennettu kulttuuriympäristöön ja kulttuurimaisemaan. Niiden lisäksi kulttuuriympäristöön kuuluvat myös muinaisjäännökset ja perinnebiotoopit.

Rakennettu kulttuuriympäristö muodostuu sekä konkreettisesti rakennetusta ympäristöstä että historiasta ja tavasta, jolla maankäyttö ja rakentaminen ovat syntyneet.² Uusimman RKY2009:n, Valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen selvitystyön yhteydessä alueiden ja kohteiden sisältöjä kuvattiin kriteerein joilla viitattiin mm Suomen historian ja rakentamisen eri osa-alueisiin ja ilmiöihin, säilyneisyyteen, yhtenäisyyteen, harvinaisuuteen, historialliseen

² http://www.rakennusperinto.fi/muuta_sisaltoa/kasitteisto/fi_FI/Kasitteisto/

tapahtumaan tai henkilöön, edustavuuteen, vakiintuneeseen asemaan, rakennustaiteellisiin arvoihin, monikerroksisuuteen jne.³

Kriteereistä näkee myös, kuinka rakennettu kulttuuriympäristön piiriin kuuluvat yhdyskuntarakenne kokonaisuudessaan, kaupunkirakenne, kylät, rakennukset sisä- ja ulkotiloineen, erilaiset rakenteet, kuten tiestö tai kanavat, pihat ja pihapiirit, puistot, pellot, tapahtumapaikat ja ylipäänsä kaikki inhimillisen toiminnan tuottamat rakenteet ja niiden sijoittuminen ympäristössään sekä niiden suhde maisemaan.⁴

Jakoa rakennetun kulttuuriympäristön ja kulttuurimaiseman välillä pyrittiin selkeyttämään RKY2009:n yhteydessä. Inventoinnin sisältöselostuksessa kiinnitetään erikseen huomio Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet inventoinnin aineistoon⁵. Myös tässä, Nurmijärven kuntaa koskevassa inventoinnissa tarkastelunäkökulma tätä linjaa on alueiden osalta noudatettu, joskin tarkastelunäkökulmia on kokonaan mahdotonta erottaa toisistaan. Rakennettuihin kulttuuriympäristöihin kohdistuvassa selvityksessä pääpaino on rakennustaiteellisilla ja historiallisilla kriteereillä.

Etenkin perinteisellä maaseudulla arvokkaat alueet ovat sekä rakennetun kulttuuriympäristön että kulttuurimaiseman näkökulmasta arvokkaita. Esimerkiksi pellot ovat paitsi maaseudun avoimen, historiallisen maisematilan peruselementtejä niin myös osa maaseudun yhdyskuntarakennetta, jonka muovautumiseen on vaikuttanut alueen talous- ja sosiaalihistorialliset vaiheet. Lisäksi myös maisemalliset arvot kuuluvat rakennetun kulttuuriympäristön piiriin.

Alueet ja kohteet

Selvitystyö on suoritettu kahdella, **alueiden ja kohteiden** tasolla.

Alueella tarkoitetaan tässä selvitystyössä laajempaa alueellista kokonaisuutta. Alue määrittää rakennetun kulttuuriympäristön rakennustaiteellisten, historiallisten ja maisemaan liittyvien ominaispiirteiden määrittämän kokonaisuuden, johon sisältyvät merkitykset tulee turvata. Alueisiin pätee sama kuin kohteisiin: alue voi olla merkityksellinen kokonaisuus, vaikka yksittäiset kohteet rakennuksineen eivät yksinään yhtä merkittäviä olisikaan. Alueeseen kuuluvat kohteet eivät siten automaattisesti ole kohteina suojeltavia.

Paikkatietona alueet ovat aluetietoa, erillisin rajauksin määriteltyjä kokonaisuuksia. On kuitenkin muistettava, että tällainen rajausta määrittää alueen ominaispiirteiden mukaisen vähimmäisalueen ja siten myös rajaviivan ulkopuolella voi olla alueen arvojen ja merkitysten mukaista vaalittavaa ympäristöä. Samoin reunavyöhykkeelläkin tapahtuvien toimenpiteiden osalta on harkittava niiden vaikutusta itse alueeseen.

Kohteet muodostuvat yksittäisistä rakennuksista tai useamman rakennuksen muodostamasta yhteenkuuluvasta kokonaisuudesta kuten pihapiiristä tai tuotantoyksiköstä. Kohdekohtainen tarkastelu tarkoittaa, että pihapiiri voi olla merkityksellinen kokonaisuus, vaikka yksittäiset rakennukset eivät yksinään yhtä merkittäviä olisikaan. Toisaalta myös yksi rakennus voi olla alueen rakennusperinnön

3 Museoviraston esitys valtakunnallisesti merkittäviksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi (12.3.2009), <http://www.nba.fi/tiedostot/2184fb21.pdf>

4 www.rky.fi "Kysymyksiä ja vastauksia" <http://www.nba.fi/tiedostot/2184fb21.pdf>

5 <http://www.rky.fi> RKY kaavoituksessa ja lupamenettelyssä
http://www.rky.fi/read/asp/r_RKY_kaavoituksessa_ja_lupamenettelyssa.pdf

kannalta erityisen merkittävä, vaikka pihapiirissä muuten ei olisikaan erityisen merkittävää rakennuskantaa.

Käytännössä kohdetta lisäksi tässä selvitystyössä pääsääntöisesti määrittävät kiinteistön rajat. Eri kiinteistöille jakautuvat kohteet on jaettu erillisiksi osakohteiksi. Lisäksi tarvittaessa suuria kohdekokonaisuuksia on jaettu osakohteiksi kaikkien rakennusten erillisten arvojen esiin nostamiseksi. Paikkatietona kohteet on esitetty pistemuotoisena tietona, ilmaisemassa kohteen sijaintia kartalla. Kohde on kuitenkin ymmärrettävä laajempaa kokonaisuutena.

Nurmijärven kuntaa koskevassa selvityksessä rajatut alueet ja valitut kohteet on valittu siten, että ne selvitystyön alueella selkeimmin edustavat sellaisia suomalaisia, nurmijärveläisiä rakennuskulttuurin arvoja, joiden säilyminen olisi turvattava. Nurmijärven taajamaa koskeva selvitystyö oli luonteeltaan valikoiva, mikä tarkoittaa sitä, että kaikkia ennen vuotta 1970 rakennettuja kohteita ei tutkittu, vaan erilaisiin lähteisiin ja paikanpäällä tapahtuvan havainnoinnin perusteella selvityksen piiriin valittiin osa aika- ja aluerajaukseen kuuluvasta rakennuskannasta. Käytännössä työ tapahtui seuraavasti:

vaihe 1 Konsultti tutustui lähtöaineistoon ja pohjatiedon perusteella kiertää katsomassa selvityksen aikarajauksen piiriin kuuluvia (ennen vuotta 1970 valmistuneet) rakennukset paikalla. Konsultti valitsi kaikki kohteet, joissa on arkkitehtonisia, historiallisia tai ympäristöllisiä arvoja (ks. Luettelointiperusteet) ja valokuvasi kohteet

vaihe 2 Konsultti valitsi arvotettavaksi kohteet vaiheessa 1 valittujen, valokuvattujen kohteiden joukosta

vaihe 3 Konsultti arvotti vaiheessa 2 valitut kohteet sekä kirjoitti kohteita ja alueita koskevat kuvaukset.

Aiemmat selvitykset

Selvitystyötä ohjasi julkaisussa "Rakennettu kulttuuriympäristö - Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt" vuodelta 1993 luetteloidut alueet ja kohteet. Tämä valtakunnallinen selvitys korvattiin Valtioneuvoston päätöksellä 22.12.2009 ja otettiin käyttöön maankäyttö- ja rakennuslakiin perustuvien valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittamaksi selvitykseksi rakennetun kulttuuriympäristön osalta 1.1.2010 alkaen. Tämä päätös ei kuitenkaan ole vielä saanut lainvoimaa siihen liittyvän valituksen vuoksi, mutta Ympäristöministeriö suosittelee sen hyödyntämistä ja huomioimista, vaikka sillä ei vielä valtakunnallisissa alueidenkäyttötavoitteissa mainitun selvityksen merkitystä olekaan.

Nyt käsitellyllä alueella sijaitsevat seuraavat vuonna 1993 Valtakunnallisesti merkittävaksi luokitellut, Valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden (VAT) piiriin kuuluvat kulttuurihistorialliset ympäristöt:

- 5.4.86 Palojoen kulttuurimaisema
- 5.4.87 Nurmijärven kirkonseutu
- 5.4.88 Rajamäen tehdasyhdyskunta
- 5.4.89 Puontila
- 5.4.90 Valkjärvi-Numlahti-Perttula kulttuurimaisema
- 5.4.91 Röykän sairaala
- 5.4.92 Kiljavan parantola
- 5.4.93 Raalan kartano ympäristöineen

Nämä RKY 1993 mukaiset alueet on merkitty rakennetun kulttuuriympäristön osalta merkittäviksi ja suojeltu myös Uudenmaan maakuntakaavassa. Ympäristöministeriö vahvisti kaavan 8.11.2006.

Rakennussuojelulain nojalla Nurmijärvellä on suojeltu seuraavat kohteet:

Mäntylä (Lukkarila/ Koulumestarintalo)
Ojakkalan rakennusryhmä: päärakennus, luhtiaitta, jalka-aitta, riihi, palvisauna, sauna, holvikellari, navetta
Männistön muurin mökki

Vuoden 2009 tarkastetut, uusiksi Valtakunnallisesti arvokkaiksi esitetyt, vielä lainvoimaa vailla olevat arvokkaiden alueiden rajaukset löytyvät Museoviraston sivuilta: http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_list.aspx

Aleksis Kiven Palojoki
Museosilta
Nurmijärven kirkonmäki
Rajamäen tehdasyhdyskunta, kirkko ja rautatieasema
Sääksjärven parantolat ja Kiljavan opisto

Uudenmaan maakuntakaavassa on edellä mainittujen RKY 1993 mukaisten, kaavassa suojelualueiksi merkittyjen alueiden ohella, on liitekartalla 21 maakunnallisesti arvokasta rakennetun kulttuuriympäristön aluetta tai kohdetta. Näiden kuvaukset löytyvät myös Lauri Putkosen suorittamasta selvityksestä "Rakennettu Uusimaa. Selvitys Uudenmaan rakennetuista kulttuuriympäristöistä".

Muista aiemmista selvityksistä Nurmijärven kunnan teettämä, Erkki Härön tekemä selvitys vuodelta 1985 on toiminut tämän työn pääasiallisena lähtöaineistona.

Alueella ei sijaitse Valtakunnallisesti arvokkaita maisemakokonaisuuksia tai arvokkaita perinnemaisemia. Maakunnallisesti arvokkaita maisemakokonaisuuksia on Nurmijärvellä kaksi: Paljoen kulttuurimaisemat sekä Vantaanjokilaakson kulttuurimaisema.

Aluetta on selvityksissä käsitelty myös vuonna 1997 Nurmijärven kunnan teettämässä, LT-konsulttien tekemässä "Nurmijärven maisemainventointi ja kulttuurimaisemaselvitys" inventoinnissa.

Alueiden ja kohteiden arvotus ja suositukset

Rakennetun kulttuuriympäristön selvitystyö ohjaa suunnittelua. Kaavoituksen yhteydessä voidaan antaa suojelumääräyksiä ja harkita täydennysrakentamisen ja korvaavan uudisrakentamisen mahdollisuuksia. Rakennettuun kulttuuriympäristöön kohdistuvan selvityksen tehtävien joukkoon kuuluu tutkittavien kohteiden arvottaminen. Tämän arvottamisen pohjalta voidaan myöhemmässä vaiheessa tehdä kohteiden säilyttämiseen liittyviä päätöksiä. Kaavan laadinnan kohdalla tämä tarkoittaa selvitystiedon hyödyntämistä siten, että Maankäyttö- ja rakennuslain alueiden käyttöä koskevat tavoitteet (kaavojen sisältövaatimukset, rakennetun ympäristön- ja

maiseman vaaliminen, valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet) toteutuvat (MRL 28, 39 ja 54 §).

Alueiden arvotus

Alueet on arvoitettu luokkiin 1-2/3. Aluemerkinä määrittää alueen, joka kaavatasosta riippuen joko voidaan merkitä kaavaan rakennetun kulttuuriympäristönsä osalta arvokkaana alueena tai jolla kaavan tarkkuustasosta johtuen myös tarkempi selvitys on aiheellinen. Mahdollinen suojelu ei siten koske jokaista rajauksen sisäpuolella olevaa rakennusta, vaan kohdistuu alueen rakennustaiteellisten, historiallisten ja maisemaan liittyvien ominaispiirteiden vaalimiseen. Näitä ominaispiirteitä on kuvattu aluekuvauksissa.⁶

Luokka 1 - Nurmijärven arvokkaimmat alueet. Mikäli alue jo nykyisellään on tai on osa Valtakunnallisesti arvokkaita alueita (RKY 1993) tai uuden tarkastuskierroksen (RKY 2009) osa, on tämä erikseen mainittu. Samoin Uudenmaan maakuntakaavan vahvistettuihin tai liitekartalle kuuluvien alueisiin kuulumisen on mainittu.

Luokka 2 - Alueet sisältävät samoja arvoja kuin luokkaan 1 kuuluvat, kuitenkin historiallisen, ympäristöllisen tai esteettisen arvonsa suhteen vähäisemmässä määrässä.

~~**Luokkaan 3** - Inventoinnin tarkastuskynnyksen ylittäneet alueet, jotka osana nurmijärveläistä rakennettua kulttuuriympäristöä on katsottu esimerkiksi myöhemmän mielenkiinnon vuoksi dokumentoinnin arvoisiksi.~~

Arkkitehtoninen (A), historiallinen (H) ja ympäristöllinen merkitys (Y)

Seutukaavaliittojen laatimien kulttuurihistoriallisten selvitysten vuoden 1979 ensimmäisen valtakunnallisen yhteenvedon yhteydessä julkaistiin kolmijako arkkitehtoninen, historiallinen ja ympäristöllinen merkitys. Tätä jakoa on noudatettu myös tässä selvityksessä. Arkkitehtoninen merkitys kertoo rakennusten rakennustaiteellisesta merkityksestä, historiallinen merkitys historiallisesta ja ympäristöllinen merkitys puolestaan ympäristön visuaalisesta ilmeestä ja maisemahistoriallisista merkityksistä.

Kolmen pääkriteerin avuksi on nostettu joukko lisämääreitä, joilla perustellaan annettua arvoa. Nämä lisämääreet on pyritty nimeämään siten, että ne ovat konkreettisesti kuvaavia ja siten helpottavat tehtyjen valintojen ymmärtämistä. Myöhempiä hakujen onnistumista varten lisämääreiden määrä on kuitenkin rajoitettu. Käytetyt lisämääreet ovat:

Arvot	Selite
Arkkitehtoninen merkitys	
arkkitehtuuri korkeatasoista	Rakennustaiteellisesti poikkeuksellisen laadukkaan kokonaisuuden muodostama alue. Tämä voi tarkoittaa yksittäisten, korkeatasoisten rakennusten ryhmää ja/ tai kaupunkirakennustaiteelliseen ideaan perustuvaa

⁶ www.rky.fi "Kysymyksiä ja vastauksia" <http://www.nba.fi/tiedostot/2184fb21.pdf>

	kokonaisuutta.
aikansa suunnitteluihanteiden hyvä edustaja	Rakennustaiteellisesti merkittävien, oman aikansa suunnitteluihanteita ja makua ilmentävien kohteiden muodostama kokonaisuus. Tämä voi tarkoittaa yksittäisten, korkeatasoisten rakennusten ryhmää ja/ tai kaupunkirakennustaiteelliseen ideaan perustuvaa kokonaisuutta.
rakennusaikansa hyvä edustaja	Rakentumisajankohdalleen tyypillisten rakennusten muodostama ryhmä tai kaavallinen kokonaisuus.
rakennustyyppinsä hyvä edustaja	Tietyn rakennustyyppin ominaispiirteitä hyvin ilmentävien rakennusten muodostama ryhmä.
suunnittelija	Alueen suunnittelija on ammatillisesti tunnettu ja/tai arvostettu
omaleimainen	Alue, joka sisältää muusta rakentamisesta poikkeavia, ainutlaatuisia piirteitä
Historiallinen merkitys	
kaavahistoriallinen merkitys	Historiallinen, kaavaan perustuva kokonaisuus tai kokonaisuuteen kuuluva kohde
paikallishistoriallinen merkitys	Alueella on tapahtunut paikallisesti merkittäviä asioita/harjoitettu paikallisesti merkittävää toimintaa
henkilöhistoriallinen merkitys	alueeseen/paikkaan liittyy henkilö, jolla on historiallista merkitystä
käyttötarkoitukseen liittyvä merkitys	Alueeseen/paikkaan liittyy toimintaa, joka tuottaa historiallisesti merkittäviä merkityksiä/sellaista ympäristöä jolla on historiallista ja/tai rakennustaiteellista merkitystä
rakennushistoriallinen merkitys	Alueella sijaitseviin rakennuksiin liittyvä merkitys, joka ei ole esteettisiä, vaan historialliseen arvottamisen kannalta merkittäviä
ikä	Alueella sijaitsevan rakennuskannan tai alueen asutuksen ja ihmistoiminnan ikä on sille merkitystä antava tekijä.
Ympäristöllinen merkitys	
ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä	Alueelle muodostuu arvokas ympäristökokonaisuus
maiseman kannalta tärkeä	Alue muodostaa merkittävän maisemallisen kokonaisuuden
lähiympäristö	Alueeseen sisältyvä lähiympäristö on esteettisesti tai historiallisesti merkityksellinen. Lähiympäristöä voivat olla kaikki sellaiset rakenteet joilla tonttia on jäsennelty ja/tai tapa jolla rakennus on liitetty viereisiin rakennetun ympäristön kohteisiin, kuten tiehen, naapurirakennuksiin jne.
maamerkki	Alueeseen liittyvät elementit ovat maisemassa näkyvällä paikalla sijaitsevia tai muutoin ominaisuuksiltaan hallitsevia.

Alueita koskevat suositukset maankäytön ja kaavoituksen perustaksi

Selvityksen piiriin kuuluvien alueiden ja kohteiden sijoittuminen arvoluokkiin 1 ja 2 **1-3** kertoo samalla suojelutoimenpiteiden tarpeesta. Molemmissa luokissa alueen ominaispiirteiden, siten kuin ne on selvityksen aluekorttien kuvausosiossa sekä suosituksissa kuvattu, säilyminen on turvattava. Luokkaan 1 kuuluvat Nurmijärven arvokkaimmat alueet, joukossa myös Valtakunnallisesti arvokkaat alueet (RKY 1993) sekä lainvoimaisuutta odottavan tarkastuskierroksen (RKY 2009) alueet. Näiden

alueiden ominaispiirteiden ja niihin sisältyvien arvojen säilyminen on kaikkien toimenpiteiden yhteydessä turvattava.

Useimmiten tämä tarkoittaa rakennuskannan ulkoasun, kuten mittakaavan, materiaalien ja värityksen vaalimista, tielinjausten, katutilan mittakaavan ja rakentamisen sijoittumisen ja maisemallisen kokonaisilmeen säilyttämistä sekä kasvillisuuden ja puuston vaalimista. Mahdollinen uudisrakentaminen tulee sovittaa olemassa olevaan rakennuskantaan sekä suurmaisemalliseen ilmeeseen siten että näiden ominaispiirteet eivät vaarannu.

Aluemarkintä ei kuitenkaan tarkoita, että jokainen rajauksen piiriin kuuluva rakennus tai muu rakenne olisi suojelun tarpeessa, vaan suojelu kohdistuu alueen rakennustaiteellisten, historiallisten ja maisemaan liittyvien ominaispiirteiden vaalimiseen. Näitä ominaispiirteitä on kuvattu aluekuvauksissa.⁷ Kaavatasosta riippuen alue voidaan merkitä kaavaan rakennetun kulttuuriympäristönsä osalta arvokkaana alueena. Tarkemmin kaavoitettavilla alueilla, kuten asemakaava-alueilla myös tarkempi selvitystyö on aiheellinen.

Alueilla suositukset on yksilöity jokaisen alueen ominaispiirteitä vastaaviksi. Suositustekstissä:

säilyttää - viittaa suositukseen säilyttää alueen ominaispiirteet arvoineen ja nykyinen luonne. Mahdollinen lisärakentaminen tai muut toimenpiteet eivät saa vaarantaa alueen arvoja ja muuttaa nykytilaa.

vaalittava - viittaa astetta lievempään alueen säilyttämistä koskevaan suositukseen. Tällöinkään alueen arvoja ei kuitenkaan saa vaarantaa muuttamalla oleellisesti alueen nykytilaa.

aluekohde - sellaisilla alueilla, joiden arvot perustuvat rakennuskannan yhtenäisyyteen ja tyypillisyyteen (kuten jälleenrakennuskauden tyyppitaloalueet Klaukkalan Kalkerissa sekä Rajamäellä) rajatuilla alueilla on lisäksi luetteloitu alueen rakennuskannalle ominaisia aluekohteita. Näitä ei ole tarkasteltu kohdeinventoinnin tasoisella tarkkuudella, vaan dokumentoitu osana aluetta.

Kohteiden arvotus

Kohteet on arvotettu luokkiin 1-2/3. Kohteista luokkiin 1 ja 2 kuuluvat tulee merkitä kaavoissa suojeltaviksi.

Luokka 1 - Nurmijärven arvokkaimmat kohteet, joiden joukosta saattavat myöhemmin löytyä valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat. Mikäli kohde jo nykyisellään on valtakunnallisesti arvokas (RKY 1993) tai mikäli se on suojeltu Rakennussuojelulain nojalla, on tämä erikseen mainittu.

⁷ www.rky.fi "Kysymyksiä ja vastauksia" <http://www.nba.fi/tiedostot/2184fb21.pdf>

Luokka 2 - Alueet sisältävät samoja arvoja kuin luokkaan 1 kuuluvat, kuitenkin historiallisen, ympäristöllisen tai esteettisen arvonsa suhteen vähäisemmässä määrässä.

Luokka 3 - Selvitystyön valokuvauskynnyksen ylittäneet kohteet, jotka osana nurmijärveläistä rakennettua kulttuuriympäristöä on katsottu esimerkiksi myöhemmän mielenkiinnon vuoksi dokumentoinnin arvoisiksi.

U (lisämerkintä) – Uhanalainen kertoo *kohteiden* suojelutarpeen olemassaolosta, mutta samalla siitä, että kunto, kaavallinen tilanne tai muut säilymisen edellytyksiin vaikuttavat tekijät, kuten sijoittuminen tiealueelle, saattavat muodostua kohteen arvoon nähden kohtuuttomiksi rasitteiksi.

aluekohde – ks. alueinventointi, aluetarkasteluun liittyvä dokumentoiva luokitus

Arkkitehtoninen (A), historiallinen (H) ja ympäristöllinen merkitys (Y)

Seutukaavaliittojen laatimien kulttuurihistoriallisten selvitysten vuoden 1979 ensimmäisen valtakunnallisen yhteenvedon yhteydessä julkaistiin kolmijako arkkitehtoninen, historiallinen ja ympäristöllinen merkitys. Tätä jakoa on noudatettu myös tässä selvityksessä. Arkkitehtoninen merkitys kertoo rakennusten rakennustaiteellisesta merkityksestä, historiallinen merkitys historiallisesta ja ympäristöllinen merkitys puolestaan ympäristön maiseman visuaalisesta ilmeestä ja maisemahistoriallisista merkityksistä.

Kolmen pääkriteerin avuksi on nostettu joukko lisämääreitä, joilla perustellaan annettua arvoa. Nämä lisämääreet on pyritty nimeämään siten, että ne ovat konkreettisesti kuvaavia ja siten helpottavat tehtyjen valintojen ymmärtämistä. Myöhempiä hakujen onnistumista varten lisämääreiden määrä on kuitenkin rajoitettu. Käytetyt lisämääreet ovat:

Arvot	Selite
Arkkitehtoninen merkitys	
arkkitehtuuri korkeatasoista	Rakennustaiteellisesti poikkeuksellisen laadukkaan kokonaisuuden muodostama kohde
aikansa suunnitteluihanteiden hyvä edustaja	Rakennustaiteellisesti laadukas kohde, joka kuvastaa aikansa suunnitteluihanteita tai makua
rakennusaikansa hyvä edustaja	Kuvastaa aikansa rakentamista
rakennustyyppinsä hyvä edustaja	Tyypillinen, kuvastaa hyvin rakennustyyppiään
suunnittelija	Suunnittelija on ammatillisesti tunnettu ja/tai arvostettu
omaleimainen	Kohde, joka sisältää muusta rakentamisesta poikkeavia, ainutlaatuisia piirteitä
Historiallinen merkitys	
kaavahistoriallinen merkitys	historiallinen kaavaan perustuva kokonaisuus tai kokonaisuuteen kuuluva kohde
paikallishistoriallinen merkitys	alueella tai kohteessa on tapahtunut paikallisesti merkittäviä asioita/harjoitettu paikallisesti merkittävää toimintaa
henkilöhistoriallinen merkitys	alueeseen/paikkaan liittyy henkilö, jolla on historiallista merkitystä
käyttötarkoitukseen liittyvä merkitys	alueeseen/paikkaan liittyy toimintaa, joka tuottaa historiallisesti merkittäviä merkityksiä/sellaista ympäristöä jolla on historiallista ja/tai rakennustaiteellista

	merkitystä
rakennushistoriallinen merkitys	rakennukseen liittyvä merkitys, joka ei ole esteettisiä, vaan historialliseen arvottamisen kannalta merkittäviä
ikä	kohteen/alueen ikä on sille merkitystä antava tekijä
Ympäristöllinen merkitys	
ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä	Kohde liittyy laajempaan ympäristökokonaisuuteen tai tuottaa laajemman ympäristöllisen kokonaisuuden
maiseman kannalta tärkeä	Kohteella on (esteettisesti) maiseman arvoja ylläpitävää tai lisäävää vaikutusta
lähiympäristö	Kohteeseen liittyvä lähiympäristö sisältää selvityksen piiriin kuuluvia esteettisiä/historiallisia arvoja. Lähiympäristöä voivat olla kaikki sellaiset rakenteet joilla tonttia on jäsennelty ja/tai tapa jolla rakennus on liitetty viereisiin rakennetun ympäristön kohteisiin, kuten tiehen, naapurirakennuksiin jne.
maamerkki	kohde, joka on maisemassa näkyvällä paikalla sijaitseva tai muutoin ominaisuuksiltaan hallitseva.

Kohteita koskevat suositukset maankäytön ja kaavoituksen perustaksi

Selvityksen piiriin kuuluvien kohteiden sijoittuminen arvoluokkiin 1-3 kertoo samalla suojelutoimenpiteiden tarpeesta.

Luokat 1 ja 2: kohteet ja alueet tulee merkitä eri kaavatasoilla suojeltaviksi.

Lisämerkintä U (kohteet): suojelutarve on olemassa, mutta rakennuksen kunto, kaavallinen tilanne tai muut säilymisen edellytyksiin vaikuttavat tekijät, kuten sijoittuminen tiealueelle saattavat muodostua rakennuksen arvoon nähden kohtuuttomiksi rasitteiksi. Näidenkin kohteiden säilyminen on em. seikat huomioiden pyrittävä turvaamaan.

Kaikille Nurmijärven rakennuskulttuurin selvitystyön piiriin valituille kohteille ja alueille voidaan kuitenkin suositella hoitotoimenpiteenä 'hoidetaan rakennuksen ja pihapiirin kulttuurihistorialliset arvot säilyttäen'.

Alueilla suositukset on yksilöity jokaisen alueen ominaispiirteitä vastaaviksi. Suositustekstissä

säilyttää viittaa suositukseen säilyttää alueen ominaispiirteet arvoineen ja nykyinen luonne. Mahdollinen lisärakentaminen tai muut toimenpiteet eivät saa vaarantaa alueen arvoja ja muuttaa nykytilaa.

vaalittava viittaa astetta lievempään alueen säilyttämistä koskevaan suositukseen. Tällöinkään alueen arvoja ei kuitenkaan saa vaarantaa muuttamalla oleellisesti alueen nykytilaa.

Kohteiden osalta tarkemmat inventointikortista löytyvät suositukset ovat seuraavanlaisia, kaavamerkintää harkittaessa ne suhteutetaan kohteen arvoon:

Säilytettävä kohde

Merkintä "Säilytettävä kohde" kertoo, että kyseessä on rakennuksena arvokas kohde. Tämä tarkoittaa, että niin kaavoituksen yhteydessä kuin muiden itse rakentamiseen liittyvien toimenpiteiden kohdalla (uudisrakentaminen, täydennys- ja korjausrakentaminen) ne tulee sovittaa rakennuksen arvoihin siten, että kohteen arvoja ei toimenpiteillä vaaranneta. Huomiota tulee kiinnittää erityisesti rakennuksen mittasuhteisiin, kattomuotoon, julkisivumateriaaleihin, aukotukseen, ikkunajakoon, värikykyyn ja sisäänkäynnin luonteen säilyttämiseen. Rakennukseen kohdistuvissa toimenpiteissä tulee huomioida alkuperäisten ominaispiirteiden sekä tyylillisesti merkittävien yksityiskohtien säilyminen.

Kaavamerkintäsuositus on –sr; rakennushistoriallisesti ja/tai kulttuurishistoriallisesti arvokas rakennuskohde, jonka erityisarvot tulee mahdollisuuksien mukaan säilyttää.

Vaalittava pihapiiri tai lähiympäristö

Merkintä "Vaalittava pihapiiri tai lähiympäristö" kertoo, että kohteen pihapiiri tai muu lähiympäristö muodostaa eheän kokonaisuuden, joka tulee mahdollisuuksien mukaan säilyttää. Tämä tarkoittaa, että niin kaavoituksen yhteydessä kuin muiden itse rakentamiseen liittyvien toimenpiteiden kohdalla (uudisrakentaminen, täydennys- ja korjausrakentaminen) ne tulee sovittaa rakennuksen arvoihin siten, että kokonaisuuden harmonia säilyy. Rakennukseen kohdistuvissa toimenpiteissä tulee huomioida alkuperäisten ominaispiirteiden säilyminen.

Kaavaan suositeltu kaavamerkintä on –sr tai vaihtoehtoisesti /s.

Säilytettävä pihapiiri tai lähiympäristö

Merkintä "Säilytettävä pihapiiri tai lähiympäristö" kertoo, että kohteen pihapiiri tai muu lähiympäristö muodostaa eheän kokonaisuuden, joka tulee säilyttää. Tämä tarkoittaa, että niin kaavoituksen yhteydessä kuin muiden itse rakentamiseen liittyvien toimenpiteiden kohdalla (täydennys- ja korjausrakentaminen) ne tulee sovittaa rakennuskannan arvoihin siten, että kokonaisuus kaikilta osin säilyy. Rakennukseen kohdistuvissa toimenpiteissä tulee huomioida alkuperäisten ominaispiirteiden säilyminen.

Kaavaan suositeltu kaavamerkintä on –sr tai vaihtoehtoisesti /s.

Säilytettävä ryhmänsä edustajana

Merkintä "Säilytettävä ryhmänsä edustajana" kertoo, että kohteen arvoon vaikuttaa joko paikallinen tai laajemmin maakunnallinen tai valtakunnallinen rakennuskulttuurin ryhmä, joka perustuu kohteen arkkitehtonisia, historiallisia tai ympäristöllisiä merkityksiä sisältävien ominaispiirteiden varaan ja joiden joukkoon kohde kuuluu. Ryhmän jäsenyys voi perustua myös alueelliseen yhtenäisyyteen, mutta se ei edellytä sitä. Tämä tarkoittaa, että niin kaavoituksen yhteydessä kuin muiden itse rakentamiseen liittyvien toimenpiteiden kohdalla (uudisrakentaminen, täydennys- ja korjausrakentaminen) ne tulee sovittaa rakennuksen arvoihin siten, että kohteen ominaispiirteitä ei vaaranneta.

Nurmijärvi

Nurmijärven kunta on 39 000 asukkaan kehyskunta, joka sijaitsee n. 35 km Helsingistä pohjoiseen. Selvitystyö käsittää koko kunnan lukuun ottamatta aiemmin mainittua Rajamäen tehdasyhdyskunnan asuinalueita.

Edellisen, koko kunnan kattavan selvitystyön johdannossa vuodelta 1985 (Erkki Härö) todettiin, että huolimatta vilkkaasta ja taajamarakennetta muodostaneesta rakentamisesta, on Nurmijärven kulttuurimaiseman runkona säilynyt yhä perinteinen kylä- ja peltomaisema. Saman voi edelleenkin todeta, siitä huolimatta että rakentaminen kunnassa on ollut aiempaa vilkkaampaa. Kasvu on pääasiallisesti keskittynyt kolmeen päätaajamaan, Klaukkalaan, Kirkonkylään sekä Rajamäelle.

Esihistoriallinen aika ja varhainen historiallinen aika

Nurmijärvi kokonaisuudessaan on muun Etelä-Suomen tapaan entistä merenpohjaa. Nykyisestä maisemasta on luettavissa jääkauden vaikutus. Maisemalle on ominaista Vantaanjoen ja sen sivujokien jokilaaksojen, niiden välisten viljelyalueiden sekä mäennyppylöiden vuorottelu.

Jääkauden jälkeen ensimmäisenä veden alta paljastui ensimmäinen Salpausselkä, johon Nurmijärvellä kuuluvat kunnan pohjoisosien harjumuodostelmat. Seuraavassa merkittävässä vaiheessa merenpinta sijaitsi n. 40m nykyistä tasoaan korkeammalla, jolloin Vantaanjoki laski mereen nykyisen Palojoen kohdalla. Silloiselta rantavyöhykkeeltä on löydettävissä lukuisia kivikautisia asuinpaikkoja. Klaukkalan taajaman alueella kivikautiset löydöt ovat tiheässä, etenkin nykyisen Lepsämäjoen sekä entisen turvesuon läheisyydessä, vyöhykkeellä joka on entisen merenlahden ranta-alueita.

Kivikauden jälkeisillä pronssi- ja rautakausilta ei Nurmijärveltä ole tehty merkittäviä pysyvään asutukseen liittyviä löytöjä. Alue oli pitkään asumaton ja muun Uudenmaan tapaan virolaisten ja hämäläisten eränkävynnin kohteena. Kunnassa virtaavat joet toimivat kulkuväylinä. Hämäläinen eräkulttuuri oli vilkkaimmillaan 1100-luvulla. Pysyvää asutusta Nurmijärvelle alkoi muodostua samaan aikaan, kun Ruotsin kruunu asutti meren rannikkoaluetta ruotsinkielisillä uudisasukkailla.

Varhaisin viljelymuoto oli kaskeaminen. Lähinnä asuinpaikkoja sijaitsevat alueet muuttuivat kuitenkin vähitellen jatkuvan viljelyn pelloiksi. Nurmijärvellä pellot raivattiin jokivarsien savi- ja multa-alueille, ryhmäkyline ympärille, sarkajaon mukaisesti. Ympärillä oli myös karjan laidunmaita, jotka keskiajalla olivat metsälaitumia ja hakamaita. Kylvöniittyjä ei tuolloin vielä tunnettu. Heinä korjattiin kylien yhteisiltä luonnonniityiltä.

1500-1800-luvut

Vesitieltä maantielle

Nurmijärven liikenteellinen sijainti on aina ollut edullinen. Se sijaitsee Vantaan- ja sen sivujokien varrella. Jo viikinkiaikana johti tärkeä liikennereitti Nurmijärven halki sisämaasta rannikolle niin Vantaanjokea pitkin kuin sitä seurannutta Hämeentietä pitkin. Vantaanjoella kulkeminen tuli kuitenkin jo keskiajalla joen madaltumisen takia

vaikeammaksi. Tällöin maantien merkitys kasvoi. Hämeenlinnan perustamisen jälkeen siitä tuli suurin tie hallintokeskuksesta rannikolle ja Helsingin perustaminen puolestaan teki siitä entistä tärkeämmän. Nurmijärvelle tämä tie tuli nykyisen Nukarin ja Raalan kylien rajakohdassa. Vanha Hämeentie noudattaa nimensä mukaisesti tätä linjausta, tästä vanha tielinjaus jatkuu nykyistä Raalantietä ja Nukarintietä Pengerkoskelle, jonka kohdalla tie ylitti Vantaanjoen. Nukarilta tie noudattelee nykyistä Nukarintietä luoteeseen ja edelleen nykyisen Hämeentien suuntaisesti aina 1700-luvulla syntyneeseen, nykyisin Hyvinkäälle kuuluvaan Tienhaaran tilaan saakka, josta tie kääntyi kohden koillista.

Muiden maanteiden olemassaolosta 1500-luvulla ei Nurmijärven historian mukaan ole varmaa tietoa. Kylien välillä oli kulkuyhteyksiä, mutta ne olivat pääasiallisesti ja vähintään kesäaikaan niin huonoja, käytännössä polkuja, ettei niitä voinut kulkea hevosvetoisilla kärryillä. 1700-luvun lopulta alkaen tieolot kuitenkin paranivat siten, että 1850-luvulla Nurmijärvellä saattoi kulkea rattailla neljää yleistä maantietä ja seitsemää kylätietä. Maanteistä Hämeenlinnaan johtavan tien lisäksi kunnan halki itä-länsisuunnassa kulki Tuusulasta Vihtiin Palojoen, Kirkonkylän, Uotilan, Perttulan ja Nummenpään kautta kulkeva maantie. Perttulasta pääsi Numlahden, Valkjärven ja Klaukkalan kautta Helsingin pitäjäänkin ja sieltä edelleen Helsinkiin. Neljäs maantietie kulki tuolloin vielä pitäjään kuuluneen Hyvinkään alueella Hyvinkäältä Kytäjän kautta Lopelle. Näiden lisäksi kylätiet Kirkonkylästä Kytäjälle ja Hyvinkäälle, Nukarille sekä Siipposeen samoin kuin Perttulasta Lepsämään, ja Korpeen, Klaukkalasta Lepsämään ja Nummenpäästä Leppälammille olivat ajokelpoisia.

Teiden merkitys toisaalta kasvoi, toisaalta edellytykset tieverkoston parantamiselle paranivat Helsingin tultua pääkaupungiksi 1812 ja samalla yhä merkittävämmäksi kulutuskeskukseksi, jolla oli kaupallista vetovoimaa.

Asutus ja kylät

Ensimmäinen kirjallinen maininta Nurmijärvestä on vuodelta 1488. Tällöin Nurmijärvellä tiedetään olleen n. 40 taloa. Kylät mainitaan vasta yli viisikymmentä vuotta myöhemmin 1539-40. Tällöin oli muodostunut 13 kylää, Klaukkala, Ali-Lepsämä, Yli-Lepsämä, Valkjärvi, Palojoen, Nurmijärvi, Raala, Perttula, Uotila, Nummenpää Korpi ja Siippoo.

Klaukkalan ja Nurmijärven kirkonkylän merkitys oli ehkä suurin, sillä yhdessä ne muodostivat rannikon talonpoikien itsenäisen, talonpoikaispurjehdukseen perustuvan kaupankäynnin keskuksen alueella. Vantaanjoki toimi kauppaväylänä, sen sivuhaarat paikallisina väylinä "valtaväylälle". Kauppatavaroina olivat nahat, vilja, liha ja muut maataloustuotteet, joiden vastikkeeksi saatiin suolaa ja rautaa. Myös puutavarakaupalla oli suuri merkitys.

Nurmijärven kylien taloluku oli jo 1500 luvulla huomattavan suuri, 113 taloa. Kirkonkylässä oli tuolloin 20 taloa, muualla esimerkiksi Palojoella 10, ja Lepsämän kylän molemmissa osissa 11, samoin Klaukkalassa. Talojen määrä oli suurempi ja kylät tiiviimpiä kuin Läntisen Uudenmaan ruotsinkielissä naapuruskunnissa Espoossa ja Vantaalla. Toisaalta kylät olivat lähikuntien tapaan tiiviitä ryhmäkylä, mutta jälleen Espoosta ja Vantaasta poiketen suuremman talolukunsa vuoksi muodoltaan säännöllisempiä. Asutuksen vakiintumisen merkinä tehtiin Nurmijärvestä vuonna 1558 kappeliseurakunta ja vuonna 1605 kappeli sai itsenäisen seurakunnan oikeudet ja velvoitteet.

Kuninkaankartastosta on nähtävissä, kuinka asutus keskittyy 1770-luvulla pääasiallisesti kyläkeskuksiin. Kartta kuvaa aikaa ennen isojakoa. Nurmijärveläiskylät ovat perinteisesti sijainneet peltoaukeiden laidalla omilla kukkuloillaan. Niistä on auennut pitkiä näkymiä. Itse kylien ympäristökin on ollut nykyistä puuttomampi ja avoimempi. Talojen lähiympäristöä on muuttanut ensiksi puutarhan pidon yleistyminen 1800-luvun loppupuolelta alkaen ja sittemmin pihapuiden ja metsäisen asuinsijainnin tulo muotiin 1900-luvulla. Vielä 1700-luvulla kylää kuitenkin ympäröivät sarkajakoa toetuttavat pellot ja ulkopuolella oli vain vähän asutusta. Ennen isojakoa Nurmijärven kylät olivat pääasiallisesti tiiviitä ryhmäkylä. Tällaisia olivat ainakin kirkonkylän Kierstabckan taloryhmä, Ali-Lepsämä, Nummenpää, Palojoki, Perttula, Uotila ja Valkjärvi. Lisäksi Raalan kartanon maille oli syntynyt Nukarin torpparikylä, joka sekin oli ryhmäkylä. Leppälammin ja Korven kylät käsittivät ainoastaan kaksi taloa. Lisäksi yksittäistiloja olivat myös Raalan ja Numlahden kartanot.

Ryhmäkylissä talot sijaitsivat yleensä joko kaikki rinnakkain tien kulkiessa tonttien editse tai sitten sekä rinnakkain että vastakkain, jolloin tie kulki keskellä. Uotilan vanhassa kylässä tie jakoi puolestaan tontin kahtia siten että miespihan rakennukset jäivät ylärinteelle, kun taas karjapihan jäivät mäen alle. Tämä rakenne on edelleen havaittavissa Airikkalan talon kohdalla. Airikkalan talo on muutoinkin mielenkiintoinen esimerkki Nurmijärveläisestä 1800-lukulaisesta asuinrakennuksesta. Se on harvoja 1800-luvun alkupuolelta säilyneitä ja lisäksi se edustaa kaksikerroksista, "pohjalaishenkistä" tyyppiä, joita on Nurmijärvellä ollut vielä 1980-luvun puolivälissä jäljellä kolme: Airikkala, Yli-Korpi sekä Yli-Hirvi. Näistä viimeksi mainittu on sittemmin purettu.

Saunoja ja riihiä ei saanut asetuksen mukaan rakentaa kyläalueelle ja niinpä ne sijoitettiin erillisille tonteille kauemmaksi kylästä. Palojoen Ylikylässä useammalla talolla oli yhteinen riihipiha. samoin aitoille saatettiin varata oma erillinen ja yhteinen alueensa. Ainakin Perttulan kylässä oli tällainen aittamäki erillään muista rakennuksista. Näiden järjestelyjen takana oli huoli tulipaloista. Saunat ja riihet olivat herkkiä syttymään, toisaalta tulisijattomissa aitoissa säilytettiin viljaa ja muuta omaisuutta.

Pelko tulipaloista olikin eräs syy, viljelykäytäntöihin liittyvien uudistusten lisäksi, jonka vuoksi isojaon yhteydessä vanhat ryhmäkylät pyrittiin hävittämään. Kehitys oli kuitenkin hidasta ja esimeikiksi Uotilan ryhmäkylä paloi vielä 1884 kahta taloa lukuun ottamatta. Varsinaisesti kylärakenne muuttui ja erillistaloin haja-asutettu maaseutu syntyi usein vasta uusjaon yhteydessä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Tämä muutos olikin sitten merkittävä. Nurmijärvellä kylien suuren taloluvun ja kylien tiiviin rakenteen vuoksi iso- ja myöhemmän uusjaon vaikutus oli rannikon pienempiä kyliä sijaitsevia alueita suurempi. Tästä syystä alueen rakennuskanta on nuorta, eikä koko kunnassa ole säilynyt yhtään 1700-luvun alkupuolelta peräisin olevaa asuinrakennusta. 1950-luvulla kirjoitetun Nurmijärven historian mukaan yhtään perinteistä ryhmäkylää ei ole enää pitäjässä jäljellä. Nukarin torpparikylä oli niistä viimeinen säilyen 1930-luvulle. Toisaalta tätäkin selvitystyötä tehtäessä voi todeta, että vanhaa ryhmäkylämäistä rakennetta on säilynyt monin paikoin. Erityisesti Perttulan, Uotilan, Nummenpään, Leppälammin, Nukarin, Palojoen Yli-kylässä.

Nurmijärven pitäjässä, Hyvinkää ja Siippoo mukaan luettuna, oli vuonna 1654 25 ratsutilaa. 30-vuotisen sodan päätyttyä ja armeijan uudelleenjärjestelyjen seurauksena niiden määrä väheni huomattavasti, eli seitsemään. Rustholit saivat rasituksensa helpottamiseksi myös apu- eli augmenttitiloja.

Nurmijärveläiset maalaistaloissa oli länsisuomalaiseen tapaan useita erillisiä rakennuksia ja ne ryhmittivät usein umpipihiin muotoon. Varsinaisia kartanoita

nykyisen Nurmijärven alueella oli vain kaksi, Raala ja Numlahti. Molemmat syntyivät 1500-1600-luvun taitteessa (Numlahti 1590-luvulla, Raala 1640-luvulla), jolloin talonpoikaiskylät läänitettiin tai lahjoitettiin aatelisille. Erityisesti Raalan kylän alueella kartanon merkitys ympäröivälle maaseudulle oli laaja. Raalasta muodostui uudenmaan suurin torpparikartano ja sillä oli parhaimmillaan liki 50 torppaa. Tämän seurauksena syntyi myös Nukarin torpparikylä. Vaikka kylä onkin osin jo hajonnut, näkyy Raalan maaseudulla entinen torpparivaltaisuus edelleen. Torpparien lunastettua tilat itselleen kartanosta päärakennukset perustettiin uusjaon ihanteiden mukaisesti erilleen peltomaisemaan. Ne olivat pienehköjä. Tämä haja-asutus leimaa Raalan maisemaa edelleen. Kartanoiden lisäksi Kirkkoherran pappila sekä Puontilan pappila lukeutuivat kulttuurivaikuttajiin alueella.

1700-1800 luvun taitteissa Nurmijärvellä toimitettu isojako sekä maanjako-oikeuksiin tulleet muutokset vaikuttivat voimakkaasti Nurmijärven kulttuurimaisemaan. Isojaosta alkoi, kuten edellä todettiin, kylien hajoaminen. Samaan aikaan tuli mahdolliseksi tilojen osittaminen ja torppien perustaminen. Tämä oli aiemmin ollut mahdollista ainoastaan kartanoiden mailla. Isojaon seurauksena kylistä hävisivät yhteismaat, samoin kaskeaminen väheni ja siirryttiin peltoviljelyyn. Tilojen määrän kasvu tarkoitti myös peltopinta-alan lisääntymistä. 1700-luvulla kasvu oli ollut voimakasta, peltopinta-ala kaksinkertaistui vuosisadan aikana, mutta 1800-luvun puoliväliin mennessä se oli viisinkertaistunut Ison vihan aikaiseen tilanteeseen nähden. Oman Nurmijärvelle ominaisen ympäristönsä muodostavat ne alueet, jossa uudistiloja muodostettiin Kruunun maista ulos murtamalla. Tilat sijoittuvat näillä alueilla useimmiten Uusjaon periaatteiden edellyttämällä tavalla erillisiksi ja laajojen peltojen ympäröimiksi. Esimerkiksi Uudessakylässä syntyi kuitenkin myös uutta kylärakennettakin.

Kirkko

Nykyinen kirkkorakennus on ilmeisesti neljäs Nurmijärvellä. Seurakunta lasketaan syntyneeksi vuonna 1558, kun Nurmijärvi mainitaan Helsingin pitäjän seurakunnan kappelina. Ensimmäinen, Pyhälle Martille nimetty kirkko rakennettiin todennäköisesti noihin aikoihin, joskin on mahdollista, että se rakennettiin jo 1400-luvun loppupuolellakin. Lähteissä sitä kuvaillaan muodoltaan omaperäiseksi. Nurmijärven seurakunta itsenäistyi 1600-luvun alussa.

Kolmas kirkko rakennettiin 1692, mahdollisesti samalle paikalle. Uuden kirkon rakentamiseen päädyttiin 1700-luvun lopussa, sillä vanha kirkko oli huonokuntoinen ja vaarallinen. Nykyinen, järjestykseltään neljäs puukirkko rakennettiin alkuaan vihtiläisen kirkonrakentaja Mårten Tolpon laatimien, intendenttikonttorissa korjattujen piirustusten mukaan vuonna 1793. Kirkon rakensi oriveteläinen mestarirakentaja Matti Åkerblom. Hänen uskotaan myös poikenneen hyväksytyistä suunnitelmista rakennustöiden edetessä. Työt alkoivat huhtikuussa ja jo syyskuussa kirkko oli valmis. Sisustusta ja muutakin ilmettä on kohennettu moneen kertaan myöhemmin.

Kun seurakunta laajeni, toisen papin palkkaaminen tuli ajankohtaiseksi 1600-luvun lopulla. Tätä ennen kappalaiset olivat asuneet joko kirkkoherran pappilassa tai vuokra- ja autiotiloilla. Kappalaisen pappilan perustaminen Nurmijärvellä liittyi todennäköisesti myös siihen, että kappalaisten virkatalojen perustamisen tarpeellisuus alkoi tuolloin saada Kruunultakin jotain huomiota. Virkatalo erotettiin Mattilan tilasta 1696. Puontilan kappalaisenpappilan rakennuksesta on sanottu, että se on mahdollisesti rungoltaan Suomen vanhin säilynyt pappila. Nykyinen kirkkoherran pappila Aleksis Kiven tien kirkon vastakkaisella puolella valmistui 1846. Pitkän, komean empiretyylinen rakennuksen suunnittelijaa ei tunneta.

Kirkon lähellä sijaitsevan hautausmaan keskelle rakennettiin vuonna 1936 arkkitehti Rafael Blomstedtin suunnittelema puinen siunauskappeli. Tyyliinsä se edustaa pohjoismaista klassismia. Rajamäen Erkki Huttusen suunnittelema, vuonna 1938 valmistunut kirkko edustaa puolestaan harvoja varhaiskauden funktionalistisia kirkkoja Suomessa. Kirkon rakennutti Alkoholiliike Oy omaa henkilökuntaansa varten vuonna 1938. Kirkko suunniteltiin alkujaan kappelikirkoksi n. 300 henkilölle, mutta kokoa kasvatettiin alkuperäisestä "kirkkomaisempaan" suuntaan, 490:tä hengelle sopivaksi. Kirkon torni on peittää miltei kokoaan taakseen harjakattoisen kirkkotilan. Katon lappeet ulottuvat miltei maahan saakka. Kirkkoon rakennettiin myös rippikoulusali, vahtimestarin asunto, poikien työhuone ja tyttöjen ompeluhuone.

Vuonna 1826 alkoi kulttuurihistoriallisesti merkittävä ajanjakso Nurmijärven seurakunnassa, sillä tuolloin kappalaisen virkaan nimitettiin Johan Fredrik Bergh. Bergh (s. 1795) oli opiskelijana saanut vaikutteita Henrik Rehnqvistin edustaman pietistisen herännäisyyden kanssa. Myöhemmin Bergh siirtyi seuraamaan Paavo Ruotsalaisen oppeja. Tämä kävi Puontilassa Berghin vieraana vuonna 1840. Herännäisyyteen kuului lain evankeliumin syrjäyttäminen henkilökohtaisen vakaumuksen tieltä. Tällaisen vakaumuksen, jumalsuhteen luominen oli mahdollista vain, mikäli oppi oli seurakuntalaisille henkilökohtaisesti tavoitettavissa ja se puolestaan edellytti lukutaitoa. Berghin uupumattomuuden seurauksena saatiin perustetuksi pitäjänkoulu Nurmijärvelle vuonna 1832. Vakituinen koulutoiminta alkoi vuonna 1839. Samana vuonna perustettiin myös pyhäkoulu. Tämä teki Berghin tunnetuksi koko Suomessa ja antoi hänelle "Suomen pyhäkoulun isän" nimen.

Aleksisi Kiven Nurmijärvi

Räätäli Erik Stenvallin poika, kansalliskirjailija Aleksis Kivi vietti syntyi ja vietti lapsuutensa Palojoella, talossa, joka on jäljellä ja entistetty Kiven aikaiseen asuun 1940-50-luvun taitteessa. Nurmijärvi mainitaan Kivelle hänen kirjallisessa tuotannossaan heijastuvaksi mielen ja kielen maisemaksi, vaikka hän kirjoittikin itse tuotannon pääosin muualla. Tästä, kirjoissa kuvatussa maisemasta on paljon säilynyt. Tärkeimmät kohteet, kuten Ojakkalan taloryhmä, jota pidetään Jukolan esikuvana, Männistön muorin mökki sekä Koulumestarin talo (Mäntylä) on suojeltu rakennussuojelulain nojalla. Näiden lisäksi Pukkilan kyläryhmää pidetään Toukolan kylän esikuvana, Raalan kartanoa Viertolan. Palojoen kylä Taaborinvuorineen, Palojoen itärannalla oleva niemi Palojoen sillan läheisyydessä, Kaanaa Vuolteenmäen metsissä, Impivaaran maisemaksi esitetty Paraatikallio, Hiidenkivi Raalaassa, Myllymaan ja Myllyojan talonpaikat muodostavat kaikki maisemaa, jolla on Kiven kirjallisen tuotannon ja kirjailija-aseman vuoksi kansallista merkitystä.

Teollisuutta ja kasvavia taajamia

Pääkaupungin siirtäminen Helsinkiin oli muuttanut Nurmijärven asemaa jo 1800-luvulla. Tämä merkitsi markkinoita ja kauppatavaroita olivat vilja, voi, karja, olut, nahat jne. Pääkaupungin rakentaminen ja kasvu synnytti myös kysyntää myös puutavaralle, niin sahatuotteille kuin polttopuulle ja haloillekin. Kaupunkielämä synnytti myös arvetta erilaisille tarvekaluille. Pääosa Nurmijärven maatilojen jäljellä olevista vanhoista päärakennuksista onkin rakennettu tällä maatalouden nousukaudella 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa. Osa niistä on ajalleen tyypillisiä jugend-henkisiä rakennuksia, kuten Perttula ja Tapola Perttulan kylässä.

Koulut

Kansakouluja perustettiin Berghin kauden jälkeen Nurmijärvelle 1800-luvun puolella. Nukarin vanha koulu on Nurmijärven ensimmäinen varsinainen koulu. Sen perusti Raalan kartanon emäntä Matilda Adlercreutz vuonna 1873 yksityisenä oppilaitoksena kartanon maatyöläisten ja torpparien lapsille. Kustannuksista, ainakin pääosiltaan, vastasi koko 1800-luvun ajan Raalan kartano. Vuonna 1900 rakennus lahjoitettiin Nurmijärven kunnalle, mutta jo 1906 Nukarille rakennettiin uusi koulutalo. Nykyisin ensimmäisen koulun rakennuksessa toimii koulumuseo.

Vuonna 1898 annettiin valtakunnallinen kansakoulujen piirijakoasetus, joka muutti koulujen perustamisen vapaaehtoisesta pakolliseksi. Tämä velvoitti kuntia rakentamaan kouluja siten, ettei lasten koulumatka ylittänyt viittä kilometriä. Kunta jaettiin 12 koulupiiriin ja miltei yhtä monta kasakoulun rakennussuunnitelmaa kunnan rakennusohjelmaan. Rakennuspiirustukset Nurmijärvi sai koulujaan varten kouluhallituksen arkkitehti Yrjö Sadeniemeltä. Nurmijärven historian mukaan luultavasti kaikki 1900-luvun alun kahden ensimmäisen vuosikymmenen koulut ovat Sadeniemen suunnitelmien mukaisia. Näitä ovat Rajamäen koulun toinen puukoulurakennus sekä palaneen koulurakennuksen tilalle vuonna 1910 rakennettu koulu, Palojoen koulu, Lepsämä, Kirkonkylän uusi koulu, Klaukkalan kansakoulu, Nukarin uusi koulu, Klaukkalan Metsäkylän koulu sekä Raalan koulu. Edellä mainittujen lisäksi kolme kansakoulua rakennettiin nykyisin Hyvinkääseen kuuluvalla alueella.

Kun oppivelvollisuuslaki 1921 tuli voimaan kaikki silloiset koulupiirit olivat saaneet oman koulurakennuksensa. 1920-luvun lopulla rakennettiin kuitenkin lisää: Kirkonkylään, Nummenpään ja Nukarille lisärakennukset, samoin Leppälammin, Uotilan, Lepsämän ja Suomiehen kouluja laajennettiin. Kokonaan uudet koulurakennukset rakennettiin Valkjärvelle, Rajamäelle sekä Lepsämään. Viimeksi mainittu korvasi vanhan koulurakennuksen. Tämän toisen rakennusvaiheen koulusuunnittelusta vastasi pääosin kouluhallituksen arkkitehti Toivo Salervo.

1940-1960-luvuilla kouluja oli 15 kylällä, jolloin niistä suurinta osaa laajennettiin. Korjauksien ja laajennusten yhteydessä kouluille laitettiin vähitellen vesi- ja viemärijohdot sekä keskuslämmitykset, siirryttiin ulkovessoista sisävessoihin ja puulämmityksestä öljylämmitykseen. Tämän lisäksi rakennettiin muutamia uusia kouluja mm. Klaukkalaan, Kirkonkylään, Rajamäelle, Suomiehen, samoin kun Metsäkylän vanhempien puukoulujen yhteyteen. Nämä koulut olivat kivrakenteisia, useimmiten rapattuja, satulakattoisia rakennuksia ja edustivat tyylillisesti 1940-50-luvun pehmentynyttä functionalismia. Tämän vaiheen jälkeen rakennettiin 1950-60-luvun taitteessa Perttulan kotiteollisuuskoulu sekä Einari Teräsvirran suunnittelema Rajamäen yläaste

Tiestö ja rautatie

Tiestöä oli parannettu 1800-luvun alkupuolelta alkaen, mutta merkittävin vaikutus vuosisadan loppupuolella oli kuitenkin Hangon - Hyvinkään radan perustamisella. Se rakennettiin alun perin yksityisellä pääomalla kauppiaiden toimesta. Päämääränä oli yhdistää Hangon tärkeä talvisatama Helsingin - Hämeenlinnan rataan. Ensimmäiset pysäkit Nurmijärvellä olivat Korvessa ja Nopossa. Sittemmin asemia ja pysäkkejä perustettiin Röykkään, Rajamäelle ja Kiljavalle. Korven asemarakennus siirrettiin Rajamäelle ja Korpeen jäi ainoastaan pysäkki. Röykkään rakennettiin asema 1908-09. Rajamäen ja Röykan asemarakennukset ovat säilyneet, samoin Nopon pysäkkiin liittyvä ratavartijan asuinrakennus. Korven pysäkin rakennus sijaitsee Leppälammin kylässä, radan varressa.

Radan rakentaminen merkitsi Nurmijärven pohjoisosan asutuksen kasvua sekä myös julkista uudisrakentamista alueella. Kirkasvetisen Sääksjärven ympäristö Kiljavalla sijaitsee Salpausselän harjannealueella. Siitä muotoutui 1800-1900 -luvun taitteesta alkaen terveellisenä pidetty ympäristö, josta Hanko-Hyvinkää -radan rakentamisien vuoksi tuli myös liikenteellisesti hyvin saavutettava. Alueelle rakentui kaksi sairaalaa: Röykän sairaala, entinen keuhkotautiparantola sekä uudempi Kiljavan parantola, jonka suunnitteli arkkitehti Jussi Paatela. Näiden lisäksi alueelle rakennettiin arkkitehti Aulis Hämäläisen suunnittelema SAK:n oppilaitos. Rakennuskokonaisuudet ovat rakennustaiteellisesti erittäin arvokkaita.

Myös asuinrakentamista syntyi etupäässä toisen maailmansodan jälkeen. Alueelle on ominaista funktionalististen ympäristöihanteiden ilmeneminen. Rakennukset sijoittuvat vapaasti erilleen valoisan mäntymetsän keskelle. Tämä koskee niin julkisia kuin asuinrakennuksiakin. Jälkimmäisistä monet muodostavat nauhamaista rakennetta tien varteen, mutta tästä huolimatta sijainti puiden lomassa tekee yhteenkuuluvuudesta ja kylärakenteesta rakenteeltaan enemmän tietoisuuteen kuin varsinaiseen näkymiseen perustuvaa. Näiden lisäksi Sääksjärven samoin kuin Vaaksijärven rannoille syntyi huvila- ja kesämökkiasutusta.

Tärkein merkitys radalla oli kuitenkin Nurmijärveläiselle teollisuudelle.

Teollisuus

Nurmijärvi edustaa teollisuushistoriallisesti mielenkiintoista aluetta Uudellamaalla, sillä jo 1500-luvulla silloisen Nurmijärven, nykyisen Hyvinkään, alueella sijainnut "Hopiavuori" oli eräs Suomen harvoista rautakaivoksista. Nurmijärvellä on sijainnut myös varhaisia sahoja, Nukarinkoskella 1600-luvulla. Tämän lisäksi tärkeitä saha- ja myllykoskia olivat Vantaan Myllykoski sekä Kuhakoski, joka sijaitsee Numlahden kartanon läheisyydessä.

Rajamäen tehtaat (alun perin Hyvinge Fabriks Ab) perustettiin vuonna 1888 em. Rajamäen tilalta ostetuille maille, joilla sijaitsi kirkasvetinen lähde. Ratkaiseva merkitys oli myös lähteen vieritse kulkevalla Hanko-Hyvinkää rautateillä. Tehtaassa oli tarkoitus valmistaa mm. väkiviinaa ja hiivaa samoin kuin teknokemiallisia tuotteita kuten eetteriä ja etikkaa.

Tehtaat siirtyivät valtiolle 1919. Viinan valmistus keskitettiin 1935-39 kokonaan Rajamäelle. Tämän seurauksena laaja uudisrakentaminen tuli jälleen tarpeelliseksi, sillä laajentunutta toimintaa varten tarvittiin itse tehtaaseen uusia yksiköjä samoin kuin työntekijöitä ja näille puolestaan asuntoja ja muita palveluja. Suunnittelijaksi valittiin arkkitehti Erkki Huttunen, jonka piirustusten mukaan toteutettiin uusi tehdaskompleksi, vesitorni, voimalaitos, virkailijoiden ja työntekijöiden asuinrakennukset sekä tehdasseurakunnan kirkko. Huttusen suunnittelemat tyyppitalot vuosilta 1935-38 muodostavat itsenäisen kokonaisuutensa. Huttusen lisäksi Aarne Ervi suunnitteli tehtaan asuintyyppitaloja 1945.

Rajamäen tehtaiden ohella kirkonkylässä sijainnut Albin Koposen Lääketehtas oli merkittävä, olihan se Suomen ensimmäinen varsinainen lääketehtas. Sen rakennuskanta on kuitenkin hävinnyt. Kirkonkylään, Puontilanmäelle rakennettiin myös Nurmijärven Maanviljelijöiden Nahkateollisuusosakeyhtiön tehdasrakennus. Yhtiö perustettiin vuonna 1917, ja yhtiöjärjestys hyväksyttiin senaatissa samana vuonna. Tehtas ehti toimia vain muutaman vuoden, mutta tehdasrakennus, nykyinen Ahjola on yhä jäljellä Puontilanmäellä.

Myöhemmistä teollisuuslaitoksista voi mainita 1950-luvulla Rajamäelle muuttaneen Hellas-Pianon, joka oli 1960-luvun lopussa yksi Euroopan suurimmista pianotehtaista. Kuntaan siirtyi tai perustettiin 1960-luvulla myös useita muovialan teollisuuslaitoksia.

Taajamat

1900-luvulla elinkeinojen eriytyminen, teollisuustoiminnan alkaminen ja koko talousjärjestelmän ja yhteiskuntajärjestelmä muuttuminen tuottivat uusia rakennuksia asutuskeskuksiin ja maaseutumaisemaan. Kyläkuvaan ilmestyi koulujen ohella seura- ja työväentaloja, kunnallishallintoon liittyviä eriytyneitä rakennuksia, kuten esimerkiksi sairaanhoitoon liittyviä tiloja, paloasemia, poliisitalo. Samoin perustettiin kauppoja. Seura- tai työväentaloja on säilynyt Nurmijärvellä useita, miltei joka kyläkeskuksessa. Puiset paloasemat ovat sen sijaan hävinneet. Kirkonkylällä toimi 1940-luvulla paloasema vuokratiloissa. Tämä rakennus on säilynyt. Klaukkalan Metsäkylässä on uudempi 1960-luvun paloasema. Säilyneitä kaupparakennuksia on eniten Kirkonkylän Aleksis Kiventien varressa.

Rajamäen tehtaiden ympärille syntyi teollisuuskylä. Tykkitornin mäelle ja tehtaan läheisyyteen rakennettiin aluksi joitain kasarmimallisia työväenasuntoja, kansakoulu, lastentarha, virkailijansauna. Rajamäelle virisi lisäksi monenlaista toimeliaisuutta, minkä seurauksena rakennettiin mm. nyt jo puretut seuratalo, osuuskauppa sekä toinen kauppa, jota kutsuttiin "Terhon kaupaksi". Merkittävän kokonaisuuden muodostaa rakennustaiteellisesti arvokas 1930-lvulta alkaen rakennettu tyyliältään yhtenäinen funktionalistinen tehtaan asuinalue. Tästä alueesta on tehty oma selvitystyönsä (Väikepinta, 2003). Myös Hyvämäen tiilitehtaan läheisyyteen nousi asuinalue 1900-luvun puolivälin tienoilla. Ylipäänsä

Nurmijärven kirkonkylä oli pitäjän suurin kylä ja asutuskeskittymä aina Rajamäen tehdasyhdyskunnan kasvuun 1800-1900-luvun taitteesta alkaen. Toiseksi suurimman taajaman aseman se säilytti aina 1960-luvulle, jolloin Klaukkala kasvoi sen ohi. Takaisin Nurmijärven toiseksi suurimmaksi taajamaksi Kirkonkylä palasi 1970-luvun puolivälissä, jolloin se väestömäärältään ylitti Rajamäen. Kirkonkylä on alkujaan ollut suurempi kuin Klaukkala ja lisäksi kasvanut tasaisemmin. Vanhaa rakennuskantaa on säilynyt, osin uudemman rakennuskannan joukossa. Kirkonkylässä Aleksis Kiven tien kokonaisuus muine liike ym. rakennuksineen edustaa jokseenkin hyvin säilynyttä kylänraittia.

Noin puolet nurmijärveläisistä sai sotien jälkeen toimeentulonsa maanviljelyksestä. Torpparivapautuksen ja sodan jälkeisen pika-asutustoiminnan myötä pientiloja oli paljon. Klaukkalan Metsäkylä kuului Raalan, Nummenpään, Palojoen ja Nukarin ohella kunnan maatalousvaltaisimpiin kyliin. 1950- ja 1960-luvuilla teollisuus, kauppa ja palveluelinkeinot työllistivät yhä kasvavassa määrin maatalouteen nähden. Kasvava osa nurmijärveläisistä kävi töissä kunnan rajojen ulkopuolella. Klaukkalan edullinen sijainti Helsinkiin nähden vaikutti voimakkaasti alueen kasvuun. Tämä näkyi voimakkaana muutoksena kyläkeskuksessa 1960-luvulla. Vanhat tilojen päärakennukset katosivat ja tilalle nousi kerrostaloja sekä uusi ostoskeskus. Nämä edustavat ajalle tyypillistä betonirakenteisiin perustuvaa suunnittelua.

Myös uusia pienataloalueita syntyi. Puutalovaltaisista, jälleenrakennustyyppin alueista suurimmat ovat Rajamäen taajamassa, mutta pienempiä löytyy niin Klaukkalan läheisyydestä kuin Kirkonkylästäkin. Lisäksi jälleenrakennuskauden talotyyppi on erittäin yleinen maatilan päärakennuksena. Nurmijärvellekin perustettiin useita asutustiloja. Klaukkalan Mäntysaloon sen sijaan nousi 1960-luvun pientaloihanteita edustava yksikerroksisen, tasakattoisen tiilitalontyyppin hallitseva alue.

Nurmijärveläinen rakennuskulttuuri

Kulttuurimaiseman runko, perinteinen kylä- ja peltomaisema on Nurmijärvellä yhä pääasiallisesti säilynyt. Etenkin kunnan länsiosissa, kuten Lepsämän pohjoisosassa sekä Perttulan ja Nummenpään ympäristössä aukeavat peltoalueet ovat laajoja ja yhtenäisiä. Myös kunnan itäosissa perinteinen maanviljelysmaisema on säilynyt varsin häiriöttömänä Vantaanjoen ja Palojoen ympäristössä. Yhtenäiset peltoalueet ovat kuitenkin siellä pienempiä ja maisemallinen vaihtelu pienipiirteisempää. Isojako samoin kuin 1700-luvun lopulla kruunun jakaman nk. liikamaan raivaaminen pelloiksi lisäsivät peltoalaa. mm. Metsäkylässä ja Uusikylässä. Näille alueille perustetut uudistilat sijoittuvat useimmiten Uusjaon periaatteiden edellyttämällä tavalla erillisiksi ja laajojen peltojen ympäröimiksi. Kuitenkin myös uutta kylärakennettakin syntyi. 1900-luvulla kahden järven, Kirkonkylän Nurmijärven sekä Perttulan Kuhajärven kuivattaminen muuttivat Nurmijärven maisemaa ja lisäsivät avointa peltoalaa.

Suurimmat maisemaan vaikuttaneet tekijät liittyvät Nurmijärvellä, kuten muuallakin Etelä-Suomessa, teollistumisen, modernisoitumisen ja niitä seuranneen väestönkasvun aiheuttamaan liikenteen ja rakentamisen määrän lisääntymiseen. 1800-luvun jälkipuoliskolla kunnan pohjoisosan itä-länsisuunnassa halkaissut Hanko-Hyvinkää - rautatie synnytti uutta rakentamista ja taajamia kunnan pohjoisosiin. Rakentaminen on Nurmijärvellä keskittynyt pääasiallisesti vanhoihin kyläkeskuksiin ja niissäkin kolmeen johtavaan taajamaan: ensin Rajamäkeen, sitten Kirkonkylään ja viimeisten vuosikymmenien aikana yhä voimallisemmin Klaukkalaan, koska se sijaitsee lähimpänä pääkaupunkia. Vanhaa tiestöä ja niitä ympäröivää kulttuurimaisemaa on myös säilynyt paljon. Toisaalta pohjois- etelä -suunnassa kulkeva Helsingin ja Hämeenlinnan välinen moottoritie jakaa kunnan käytännössä kahteen osaan. Kaikki päätaajamat samoin kuin suurimmat säilyneet ryhmäkylät jäävät kunnan länsiosaan. Kunnan itäpuolella sijaitsevat entisistä kylistä vain Nukari, Raala sekä Palojoki.

Nurmijärvi on historialtaan talonpoikainen. Tämä näkyy myös rakennushistoriassa siten, että maaseudun säilynyt rakennuskanta on yleisilmeeltään maltillista ja perinteeseen nojaavaa siitäkin huolimatta, että palot ja isojakoon ja uusjakoon liittyvät järjestelyt ovat hävittäneet pääosan perinteisimmästä rakennuskannasta. Hirsipintaisia, vuoraamattomia ja yksityiskohdiltaan uudempaa aikaa enteileviä rakennuksia on jäljellä vain muutama, kuten Ojakkalan taloryhmä, Airikkala Uotilassa, Suonojan torppa sekä muutama muu. Pääosa säilyneestä maalaisesta rakennuskannasta on 1900-luvun alun jälkeisessä asussa. Tähän on edellä mainittujen seikkojen vuoksi vaikuttanut myös pääkaupungin läheisyys.

Uudet vaikutteet levisivät myös Nurmijärvelle, mutta ne omaksuttiin maltillisesti. Kantatilojen päärakennuksista suurin osa on suorakaiteen muotoisia ja satulakattoisia sekä kerroksen ja ullakon omaavia. Tyyllilliset vaikutteet näkyvät lähinnä yksityiskohtien käsittelyssä kuten ulkovuorauksen, vuorilautojen ja listoituksen käsittelyssä sekä ikkunatyypin valinnassa. Nurmijärveläiskuistit ovat useimmiten yksikertaisia. Toistuva tyylipiirre on kuistin keskelle sijoittuva pieni, poikkipäätymäinen harjan suunnan muutos siten, että julkisivuun muodostuu räystäään muodostama eräänlainen frontoni- eli kolmioaihe. Nurmijärven maalaisrakennuksissa on vain muutama säilynyt voimakkaammin jugendia ilmentävä rakennus eikä mansardi- eli taitekattoa tapaa siksi kuin muutamissa rakennuksissa. Nurmijärven rakennuskannalle on siten ominaista toisaalta pitäytyminen perinteisen eli suorakaiteenmuotoisen ja satulakattoisen rakennuksen hahmoon, mutta toisaalta sen pukeminen yksityiskohtien avulla erilaisten tyylivaikutteiden asuun.

Lukuun ottamatta Valkjärven huviloita myös uudempi yksityinen asuinrakentaminen on ollut tyyllillisesti hyvin hillittyä. Arkkitehtonisesti näyttäviä tai avantgardistisia asuinrakennuksia on vain muutamia huvilakokonaisuuden ulkopuolella. Yksityiset, yksittäiset rakennukset ovat pääasiallisesti mallikirjojen suunnitelmien mukaisia ja myöhemmin tyyppipiirustusten mukaan toteutettuja omakotitaloja. Rakennukset ovat puolitoistakerroksisia ja useimmiten satulakattoisia noppamaisia rakennuksia, joissa on niin ikään noppamainen kuisti rakennuksen kyljessä. Rajamäen tehtaiden työntekijöille rakennettu asuinalue sekä Röykän ja Kiljavan sairaalan työntekijöille yhtiöiden rakennuttamat asuinrakennukset muodostavat tästä poikkeuksen. Näissä ilmenee rakennusajankohtaan liittyvää modernia suunnittelua, joka Röykässä edusti jugendia, Kiljavalla funktionalismia sekä Rajamäellä vanhemmissa rakennuksissa jugendia ja uudemmissa rakennuksissa funktionalismia ja modernismia. Esimerkiksi arkkitehti Jussi Paatelan suunnitteleman Kiljavan sairaalan asuinrakennukset ovat saaneet vaikutteita Dessauin Bauhausin yksityistaloista. Sairaalan rivitalo sekä yksittäistalot sijoittuvat puistomaiseen ympäristöön noppamaisesti. Rakennukset ovat tasakattoisia ja niissä on ulkonevia, tasomaisia terasseja. Rajamäellä on puolestaan sekä johdon ja ylempien toimihenkilöiden yksittäistaloja että työväenasuntoja. Näistä jälkimmäiset ovat harjakattoisia ja liittyvät siten tavallaan nurmijärveläiseen rakentamisen hillittyyn linjaan.

Julkisen rakentamisen puolella vallitsi aina 1900-luvun puoliväliin saakka myös edellisen kaltainen kaksijakoisuus. Kunnan oma rakennuttaminen oli maalaiskuntamaiseen tapaan hillittyä etenkin volyyminsa suhteen ja tukeutui hyväksi koettuihin rakennusmalleihin. Kunnan erilaistunutta toimintaa palvelevien julkisten rakennusten tyyllilajiksi valikoitui klassismi ennen sotia tapahtuneen rakentumisensa vuoksi. Tyyllilajia voikin pitää Kirkonkylälle historiallisesta näkökulmasta juuri kuntaan liittyvää identiteettiä luoneena, siinä missä kirkkoon liittyvä rakentaminen on pääasiallisesti tyyllillisesti 1800-lukulaista.

Sääksjärven rannalle ja Rajamäelle rakennetut yritykset puolestaan valitsivat suunnittelijoikseen aikakautensa nimiarkkitehteja ja toteuttivat sairaala ja tehdasrakentamisessa hankkeita, jotka poikkesivat niin ilmeeltään kuin volyymiltaan kunnan muusta rakentamisesta merkittävästi. Syntyneet kokonaisuudet, Röykän ja Kiljavan sairaala ja myöhemmin SAK-opisto sekä Rajamäen tehtaasivat kaikki valtakunnankin tasolla merkittäviä arkkitehtonisia kohteita. Erkki Huttusen suunnittelema, vuonna 1938 valmistunut Rajamäen kirkko edusti omana aikanaan avantgardea ja on säilyttänyt erittäin korkean arvonsa tänäkin päivänä. Myös Klaukkalan uusi, vuonna 2004 rakennettu kirkko on arkkitehtuuriltaan korkeatasoinen. Kirkon suunnittelua varten järjestettiin arkkitehtuurikilpailu, jonka voitti Arkkitehti Antti Lassila.

Koululla on ollut historiallisessa mielessä suuri merkitys Nurmijärvelle, sillä kansan lukutaidon kehittämiseen suuresti vaikuttanut Johan Fredrik Bergh loi pyhäkoulun toimiessaan kappalaisena juuri Nurmijärvellä. Kunnassa rakennettiin 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa kansakoulua varten oma koulurakennus melkein joka kylään. Näistä lähes kaikki ovat säilyneet. Kansakoulut ovat arkkitehtuuriltaan koulujen tyyppipiirustusten mukaisia, satulakattoisia ja puisia rakennuksia, joiden suunnittelijana on toiminut mm. arkkitehti Yrjö Sadeniemi. Sotien jälkeen, kun taajamien väestönkasvu kiihtyi ja lapsia haluttiin kouluttaa yhä pidemmälle, rakennettiin sarja suurempia koulurakennuksia. Nämä rakennukset ovat hyviä esimerkkejä aikakautensa rakentamisesta ja luovat nykyäänkin vahvaa identiteettiä ympäristöönsä. Koulurakennukset ovat useampikerroksisia, satulakattoisia tyyliään 1940-50-luvun pehmentynyttä funktionalismia edustavia rakennuksia. Suunnittelijoina oli arkkitehteja, kuten Viljo Myyrinmaa Klaukkalassa, Arvo Aalto Suomiehessä, Lauri Hanstén Metsäkylässä. Näistä ehkä suurikokoisin ja näyttävin on Rajamäen ruskeaksi

rapattu Lauri Hansténin suunnittelema koulurakennus. Kirkonkylän tiilinen, klassisistisvaikutteinen ja aumakattoinen koulurakennus poikkeaa tyyllillisesti edellä mainituista kansakouluista

1960-luvulta alkavalle modernin rakentamisen vaiheelle on Nurmijärvellä toisaalta ominaista punatiilin yleistyminen niin pientalo- kuin julkisessa rakentamisessakin sekä toisaalta pientalovaltaisuuden säilyminen ainakin rakennuskannan yleisilmeen osalta. Kunnan toteuttamista rakennushankkeista ehkä mittavin ja ainakin eniten uutta identiteettiä luovin oli uusi kunnantalo, joka rakennettiin punatiilisenä ja joka edusti aikanaan modernia arkkitehtuuria. Toisaalta 1960- ja 1970-luvulla tiili valikoitui kokonaisten asuinalueiden määrääväksi rakennusmateriaaliksi, mistä esimerkkinä on Klaukkalan Mäntysalo. Punatiilivaiheen jälkeen rakentamisen tyyliuunnat ovat noudattaneet aikakausiensa ihanteita. Nurmijärvellä ominaisista pientaloista monet ovat pakettitaloja ja edustavat valmistalomarkkinoilla määräytyviä tyyllisiä ihanteita.

Selitteet

Kissanpenkit

Satulakatto

Aumakatto

Kuusiruutuinen ikkuna

Pystypontti-vaakapontti-pystypontti jako

Följari

Lunetti-ikkuna

Peiterimavuoraus

Poikkipääty

T-ikkuna

Poikkipääty Kuistin poikkipääty/frontoniaihe

Mansardi eli taitekatto

Jugend-tyypin ikkunoita

Följari - hirsiseinän pystytuki

Frontoni - kolmiomainen tai kaartuva päätyä muistuttava koristeotsikko

Poikkipääty - harjakaton lappeeseen, tavallisesti julkisivun keskikohtaan rakennettu päätymäinen osa

Ristipääty - rakennusrungon läpi menevä, rakennusrungon molemmilla puolilla sijaitseva poikkipääty

Ristikeskus - ristin muotoisen rakennuksen keskiosa

Taitekatto - l. mansardikatto

Lapekatto - yksilappeinen katto

Lähteet ja kirjallisuus

Aarrevaara Eeva 1998: Nurmijärvi. Maaseudun rakennustapaohjeet.
Alanen Timo ja Saulo Kepsu: *Kuninkaan kartasto Suomesta 1776-1805*, SKS 1989
Arvokkaat maisema-alueet, maisema-aluejärjestelmän mietintö Osa 2. Mietintö 66/1992, Ympäristöministeriö, Ympäristönsuojeluosasto, Painatuskeskus Oy, Helsinki 1993
Helsingin seudun rakennuskulttuuri ja kulttuurimaisema, Helsingin seutukaavaliiton julkaisu B22-1986
Härö Erkki 1985: Nurmijärven kulttuurimaisema. Nurmijärven kunta. Nurmijärvi: Nurmijärven Sanomat Oy.
Itkonen Pirjo 2009: Kierros KIRSTAassa. Piirteitä Nurmijärven kirkonkylän keskustasta 1900-luvun alkupuoliskolta. Vantaa: Hansaprint Oy
Klaukka Timo ja Jaakko Ojanen 2005: Aikamatka Nurmijärven historiaan. Muistikuvia ja menneisyyttä pitäjän historiasta. Nurmijärven Uutiset. Riihimäen kirjapaino Oy.
Laaksonen Pekka ja Matti Saanio 1981: Nurmijärvi. Nurmijärven kunta. Forssa: Forssan Kirjapaino Oy.
Nurmijärven maisemainventointi ja kulttuurimaisemaselvitys. Nurmijärven kunta. LT-Konsultit Oy 1997.
Nurmijärvi – Kotiseutuni. Pekka Laitinen, Lauri Leppänen, Antero Valanne (toimituskunta). Nurmijärven kunta. Nurmijärvi 1973.
Putkonen L 1993: Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisu 16.
Putkonen Lauri 2006: Lepsämän kylän rakennettu kulttuuriympäristö.
Sormunen Irja 1974: Nurmijärven pitäjän historia. III osa. 1900-1970. Vammala: Vammalan kirjapaino Oy.
Suomen kartat ja sukutilat. Toimittaneet Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapaino Oy 1939
Suomen maatilat. Tietokirja maamme keskikokoisista ja suurista maatiloista. I-osa Uudenmaanlääni. Toimittajat Felix Jonansson, Akseli Kivialho, K. Kivialho. Porvoo: Werner Söderströms osakeyhtiö. 1931
Suomen pienviljelijät IV. Uusimaa-Nyland. Turku: Turunmaan kirjakustantajat 1968.
Suomen sukutilat. Toimittanut Professori K. Jutila. Kustannusosakeyhtiö Kivi. Helsinki. Suuri Maatilakirja. Lantgårdar i Finland III. Uudenmaan lääni. Helsinki: Kustannustuote Oy 1965.
Tie Yhdistää. Leena Sälejoki-Hiekkänen, Jaakko Heinonen, Rismo Visimaa (toim.). Tie- ja vesirakennuslaitos TVH 701215. Tiemuseon julkaisu 2. Valtion painatuskeskus 1986.
Tommila Päiviö 1958: Nurmijärven pitäjän historia. I osa. Asutus ja väestö. Vammala: Vammalan kirjapaino Oy.
Tommila Päiviö 1975: Nurmijärven pitäjän historia. II osa. Itsenäisen Nurmijärven pitäjän vaiheet. Vammala: Vammalan kirjapaino Oy.
Välkepinta Nina 2003: Rajamäen tehdäsyhdyskunnan asuinalue. Inventointi- ja arvotusraportti. 1.9.2003. Nurmijärven kunta.
Helsingin seudun rakennuskulttuuri ja kulttuurimaisemateoksessa vuonna 1986

Internetsivustot

<http://www.vantaanseurakunnat.fi/kurssikeskukset/holma>
www.jälleenrakennuskausi.fi

Karttalähteet

Kuninkaankartasto 1770 Teoksessa Kuninkaankartasto 1776-1805
Venäläinen topografiakartta 1872 Kansallisarkisto

Kalmbergin Kartasto 1855 Yliopiston kirjasto
Pitäjäntkartasto Nurmijärven kunta

Nurmijärven rakennusperintöselvitys

LUONNOS 06.05.2010 - Alueet

Nurmijärven rakennettu kulttuuriympäristö, alueet

1 Lehtimäki

Omalla määllään sijaitseva Lehtimäen alue edustaa Klaukkalan taajamassa 1930-1950-luvun väljästi sijoittuneiden puisten, harjakattoisten omakotitalojen aluetta. Alueella on säilymisensä vuoksi paikallishistoriallista arvoa, maisemallisesti tärkeä.

Sijaitsee Kuninkaan kartastossa näkyvän, 1900-luvulla Klaukkalan kylänraitiksi laajentuneen tien länsipuolella, lähellä Vantaan rajaa.

Arvotus	2
Säilyneisyys	Alueen 1930-50-lukulainen ilme on säilynyt rakennuksineen ja peltoineen paremmin kuin muualla Klaukkalan keskustassa.
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennusaikansa hyvä edustaja, paikallishistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä
Suositus	Väljä, vapaamutoinen sijoittelu, puutarhainen lähiympäristö sekä talojen noppamainen malli, puurakenne ja harjakatot vaalittavia. Avoin pienpeltomaisema vaalittava maisemallisista syistä.

Aiemmat selvitykset

2 Vaskomäki

Pääasiallisesti maisemallisia, maamerkki-merkityksiä omaava Vaskomäki on myös paikallishistoriallisesti arvokas, Klaukkalan identiteettiä muodostava. Muodostaa yhdessä Ali-Ollin ja Yli-Ollin tilojen kanssa säilyneen klaukkalalaisen kokonaisuuden.

Vaskomäki sijaitsee aivan Klaukkalan historiallisen kyläkeskustan tuntumassa, Kuninkaan kartastossa näkyvän rakennuskeskittymän luoteispuolella. Sitä on todennäköisesti käytetty laidunmaana, nimen Vaskomäki sanotaan viittaavan vasikkalaitumeen. Alkuperäinen Klaukan talo sijaitsi aivan mäen etelärinteellä.

Kuninkaankartastossa Vaskomäen rinteille on piirretty peltoja. Sen rinteillä oli 1700-luvulla sotilastorppia ja mäkitupia. Jälkiä tästä pienimittakaavaisesta asutuksesta oli jäljellä vielä 1985 inventoinnin yhteydessä. Tällä hetkellä nämä rakennukset on kuitenkin purettu, jäljellä on muutama jälleenrakennuskauden pientalo. Mäen eteläisivuilla ovat säilyneet Ali-Ollin ja Yli-Ollin päärakennukset muistumina Klaukkalan 1900-luvun alun kyläkeskustasta, maatalousvaltaiselta ajalta ennen 1960-luvun voimakasta uudisrakentamista.

Historiallisen rakenteen lisäksi Vaskomäki on tarjonnut Klaukkalalaisille virkistysarvoja. Se on ollut suosittu retki- ja ulkoilukohde, monien leikkipaikka ja sen rinteillä on ollut hyppymäki.

Arvotus	2
Säilyneisyys	Tilojen rakennuskantaa säilynyt. Mäen juurella sijaitseva pienimittakaavainen asutus käytännössä kadonnut. Mäki rakentamaton.
Luettelointiperuste	h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	paikallishistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, maamerkki
Suositus	Vaskomäen rakentamattomuus on paikallis-, identiteetti- ja maisemallisten arvojen vuoksi säilytettävä. Ali- ja Yli-Ollin tilat pihapiireineen säilytettäviä.
Aiemmat selvitykset	

3 Gunnarin alue

Kuninkaankartastoon merkitty vanhan asutuksen tienoilla säilynyt nykyinen Gunnari ympäristöineen ja säilynyt tielinjaus muodostavat säilyneen kokonaisuuden Klaukkalan keskustassa.

Kuninkaankartastossa näkyvät Klaukkalan kylään kuuluvat rakennukset jakautuvat kahteen osaan. Eteläisempi sijaitsi nykyisen ostoskeskuksen tasolla nykyisen Klaukkalantien molemmin puolin ja jäljet siitä ovat pääasiallisesti korvautuneet uudisrakentamisella. Kylän pohjoisin osa sijoittui puolestaan päätiestä koilliseen kohden nykyistä Luhtajokea kulkevan tien varteen, kahden kukkulan väliin. Tämä tie on nykyinen Gunnarintie ja asutus sijaitsi nykyisen Gunnarin ja Ylitalon kukkuloiden välisessä laaksossa, tien varrella. Kokonaisuus on säilyttänyt Klaukkalassa parhaiten 1700-luvulta periytyvän kulttuurihistoriallisen maisemarakenteen. Se muodostuu Gunnarintien ja Gunnarin ympärille.

Nykyinen Gunnari, entinen Yli-Gunnari on syntynyt 1500-luvun alkutalosta usean halkomisen ja yhdistämisen tuloksena 1807. Klaukkalan vanhoihin tiloihin lukeutuva kohde.

Arvotus	2
Säilyneisyys	Alue on säilyttänyt Kuninkaankartastossa näkyviä rakenteellisia piirteitä (tiet-pellot asutus)
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	paikallishistoriallinen merkitys, käyttötarkoitukseen liittyvä merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	Nykyisen Gunnarin mäki pihapiireineen samoin kuin Gunnarintien tielinjaus säilytettävä.
Aiemmat selvitykset	

4 Mäntysalo

Mäntysalon asuinalue on tiilivoittoinen, matala, ajalleen ominainen pientaloalue. Se on kaavahistoriallisesti sekä paikallishistoriallisesti arvokas, rakennuskannaltaan suhteellisen yhtenäinen ja aikaansa hyvin edustava.

Mäntysalo on rakentunut eteläosiltaan vuonna 1962 vahvistetun, pohjoisosiltaan vuoden 1972 rakennuskaavan mukaisesti. Alueen asuinrakennukset ovat matalia, pääosin yksikerroksisia ja tasakattoisia rakennusajankohdalleen ominaisia taloja. Pääasiallinen julkisivumateriaali on punatiili. Alueen eteläisimmässä korttelissa on rivitaloja, muualla pääasiassa omakotitaloja, jotka kaavan mukaan on sijoitettu nauhamaisesti teitä rajaamaan

Arvotus	2
Säilyneisyys	Alue on säilynyt jokseenkin yhtenäisenä, suunnitteluajankohdalleen ominaisena tiilivoittoisena pientaloalueena.
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennusaikansa hyvä edustaja, kaavahistoriallinen merkitys, paikallishistoriallinen merkitys
Suositus	Alueen kaavallinen ajatus säilytettävä, tiestö säilytettävä, alueen yhtenäinen ilme, joka koostuu tiilistä rakennusmateriaalina, matalasta yksikerroksisesta rakentamisesta sekä kattomuodosta säilytettävä.
Aiemmat selvitykset	

5 Valkjärven huvilat ja tilat

Valkjärven rantojen huvila-asutus samoin kuin Koivulan, Järvimaan sekä Järvenpään säilyneet tilakokonaisuudet muodostavat rakennustaiteellisia, historiallisia ja maisemallisia arvoja sisältävän aluekokonaisuuden.

Valkjärven rannoilla on useita rakennustaiteelliselta arvoltaan tärkeitä huviloita, joista muodostuu mielenkiintoinen kesäasutuksen kokonaisuus Valkjärven rannoille. Näistä merkittävin on Heikkilän-Holman vuonna 1902-07 rakennettu jugendhuvila. Huvilan läheisyydessä, järven pohjoispäässä on useamman huvilan yhteisö. Merkittävimmät niistä on rakennettu 1930-luvulla. Järven rannoilla on useita tyyliltään vaihtelevia huviloita 1920-luvun lopulta alkaen. Näistä ehkä merkittävin Järvenpään tilalla, entisen Ali-Tilkan torpan mailla sijaitseva arkkitehti Paatelan suunnittelema 1950-luvun modernismin ihanteita kauniisti ilmentävä huvila.

Klaukkalantien maisemaan näkyy järven rannan läheisyydessä sijaitseva Koivulan 1800-luvulta peräisin olevan entisen torpan, nykyisen tilan päärakennus 1900-luvun alusta ympäröivine peltoineen. Järven eteläpäässä sijaitseva ehjänä kokonaisuutena säilynyt perinteinen torppamiljöö Nygrann (Järvimaa) oli Gunnarin, myöhemmin Alitalon torppa, joka muodostettiin lohkotilaksi 1923. Koivula ja Järvenpää olivat merkittynä 1800-luvun puolivälin karttaan.

Arvotus	1
Säilyneisyys	Sekä säilyneitä tilakeskuksia että säilynyttä huvila-asutusta
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennusaikansa hyvä edustaja, rakennustyyppinsä hyvä edustaja, paikallishistoriallinen merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	Alueen rakennustaiteellisesti arvokkaat, erikseen inventoidut kohteet säilytettävä, rakennuskanta vaalittavaa, luonnontilainen ja puutarhainen huviloille ominainen lähiympäristö säilytettävä, tiestön pienimittakaavaisuus säilytettävä.
Aiemmat selvitykset	Maakunnallinen inventointi, luonnos: 21. Holma

6 Kalkeri

Aluksi ilman kaavaa, mutta sittemmin vuoden 1962 vahvistettuun rakennuskaavaan sisällytetty 1950-lukulainen asuinalue, jolle on ominaista suuret tontit, aidat portit sekä yhä säilyneitä jälleenrakennuskauden taloja. Näistä tärkeimmät on merkitty aluekohteiksi.

Alue rakentuu Kuninkaankartastossa näkyvän väylän, nykyisen Lepsämän tien pohjoispuolelle, osin eteläpuolelle. Kaavassa alueen tontit määriteltiin niin suuriksi, että vesihuolto ja viemärointi oli mahdollista järjestää paikallisesti.

Arvotus	2
Säilyneisyys	Alue säilyttänyt kaavassa näkyvän väljäkhön, aitojen ja porttien rytmittämän lähiympäristönsä. Jälleenrakennuskauden taloja.
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennusaikansa hyvä edustaja, kaavahistoriallinen merkitys, paikallishistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	Alueen tiestö ja lähiympäristöön liittyvät arvot kuten tien leveys sekä aluekohteiksi luokitellut jälleenrakennuskauden talot säilytettäviä. Tontin 1950-lukulainen käsittely kuten portit, pensasaidat, pihanurmet, perinnekasvit vaalittavia.

Aiemmat selvitykset

7 Yli- ja Ali-Lepsämän kyläalueet ja viljelylaakso

Nurmijärven vanhimpia viljelyaukeita ja asutuskeskuksia, joka sijoittuu Lepsämäjoen itäpuoliseen rinteeseen. Asutus, vanha kylätie sekä viljelty jokilaakso muodostavat paikallishistoriallisesti ja maisemallisesti vaikuttavan kokonaisuuden.

Alue on tarkemmin inventoitu vuonna 2006 (Lepsämän kylän rakennettu kulttuuriympäristö, Suunnittelukeskus Oy sekä Tmi Lauri Putkonen)

Kyläkeskuksia on kaksi, etelässä Ali- ja pohjoisessa Yli-Lepsämä. Jälkimmäisen kohdalla laakso avautuu laajaksi peltoaukeaksi. Kyläkeskukset yhdistää toisiinsa laakson itälaitaa mutkitellen seuraileva kylätie. Sen varrelle on noussut eri ikäistä rakentamista, näistä merkittävin on Toivo Salervon suunnittelema, edellisen palaneen tilalle rakennettu Lepsämän koulurakennus vuodelta 1924. Rakennuskanta on nuorehkoa ja monet kantataloista ovat iso- ja uusjaon seurauksena siirtyneet pois kylämäiltä. Siitä, samoin kuin näkyvästikin uudisrakentamisesta huolimatta molempien kylien rakenne on edelleen säilyttänyt osan historiallisesta luonteestaan. Yli-Lepsämän kylämaalla maisemallisesti hallitsevalla paikalla kallioisella rinteellä, on Yli-Labbartin komea pääarakennus 1900-luvun alusta. Kylämäen juurella peltoaukean keskellä on Ali-Labbartin yhtenäinen rakennusryhmä, jossa jugendhenkinen pääarakennus vuodelta 1909.

Erikseen on myös syytä mainita useat, miltei jokaisella säilyneellä alkutilalla olevat suuret tiiliset karjarakennukset, joilla on suuri merkitys kyläkuvalle. Näistä Ali-Labbartin punatiilinen rakennus jugendpiirteinen on komein. Yli-Lepsämän kyläkuvan kannalta Vallilan ja Kylä-Mähkän alaosaltaan tiiliset, yläosaltaan puurakenteiset, satulakattoiset karjarakennukset muodostavat porttiaiheen. Tie kulkee niiden välistä kohden Ali-Labbartin karjarakennusta. Myös Huunan ja Tepon karjarakennukset ovat alaosaltaan tiilisiä, yläosaltaan puuta. Ali-Lepsämän kyläalueella Kihin navetta on tiilipatsastyyppeä, Krannin taitekattoinen.

Lepsämän maisemat ovat tulleet tutuiksi myös lukuisien kotimaisten elokuvien kuvauspaikkana.

Arvotus	2
Sailyneisyys	Säilyttänyt pääosin historiallisen, kahden vanhan kyläkukkulan ja niitä yhdistävä tien varteen 1900-luvulla levinneen rakentumisensa. Uutta rakentamista kuitenkin joukossa.
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	paikallishistoriallinen merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	Historialliset tielinjaukset lähiympäristöineen, historiallinen rakennuskanta pihapiireineen, kylärakenne sekä peltoaukeat ja suurmaisemallinen ilme säilytettäviä.
Aiemmat selvitykset	Maakunnallinen inventointi, luonnos: 18. Yli- ja Ali-Lepsämän viljelymaisema

8 Nummenpää

Nurmijärven vanhoista kylistä parhaiten historiallisen rakenteensa säilyttänyt ryhmäkylä, joka sijaitsee pitäjän halki kulkeneen vanhan, linjauksensa säilyttäneen Tuusula-Vihti-maantien varrella. Liäkski viljelymaisema sekä Satulin ja Pyörlän talonmäet.

Nummenpään korkeahkon kylämäen etelärinteellä on edelleen useita vanhoja maatiloja talousrakennuksineen yhtenäisenä tiheänä rykelmänä. Maantie on Perttulan ja Nummenpään välillä säilyttänyt vanhan, maastonmuotoja seurailevan linjauksensa. Kylän vanhoista rakennuksista merkittävimmät ovat Myyrin 1823 rakennettu ja 1870-luvulla jatkettu päärakennus Kaarlan päärakennus 1800-luvun jälkipuoliskolta sekä Hakalan päärakennus 1840-luvulta. Viimeksi mainittu sekä madallettiin että jatkettiin 1900-luvun alussa sekä uusittiin 1920-luvulla. Ali-Hirven erikoinen, kaksikerroksinen päärakennus on purettu, samoin sen naapurissa sijainnut Ali-Viisas. Hieman kauempana sijaitseva Pettersbergin päärakennus 1850-luvulta samoin kuin Ali-Hirvestä erotettu Yli-Hirven päärakennus. Pyörlän päärakennus Satulin kukkulalla on sekin säilynyt, joskin kokonaan peruskorjattuna. Suomen ensimmäisen pyhäkoulun (1832) kokoontumispaikalla Nummenpään Yli-Paakan tilalla on muistokivi.

Arvotus	1
Sailyneisyys	Ryhmäkylän rakennuskanta on osin uudistunut ja, mutta rakenteellinen ja maisemallinen kokonaisuus on säilynyt.
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennusaikansa hyvä edustaja, paikallishistoriallinen merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	Historialliset tielinjaukset lähiympäristöineen, historiallinen rakennuskanta pihapiireineen, mittakaava, kylärakenne sekä peltoaukeat ja suurmaisemallinen ilme säilytettäviä.
Aiemmat selvitykset	Maakunnallinen inventointi, luonnos: 19. Nummenpään kylämaisema

9 Perttulan ja Uotilan kylänmäet

RKY 1993 5.4.90, osa-alue. Omilla kyläkukkuloillaan, entisen Kuhajärven pohjoisrannalla sijaitsevan kahden kylän muodostama kokonaisuus, joka on ollut yksi Nurmijärven suurimmista ja tärkeimmistä asutuskeskuksista.

Pitäjän halki kulkeva historiallinen Tuusula-Vihti tie kulki kylien kautta nykyisten Uotilan koulutien-Perttulan mäen ja Vanhan Perttulantien paikalla. Molemmat kylät olivat vielä 1800-luvulla tiheitä ryhmäkylä, joiden rakennukset sijaitsivat kylämäkien etelärinteellä viljelysten laidassa. Alkutaloja oli Perttulassa 1540-luvulla kuusi (Jussila, Perttula, Tapola, Pitkälä, Frantsila ja Mikkola) ja Uotilassa seitsemän (Penttilä, Tryytti, Palsi, Airikkala, Juhola, Olla ja Seppälä). Myöhemmin kylien taloluku kasvoi jonkin verran. Utilassa oli esimerkiksi 1600-luvun alussa jo 10 taloa.

Uotilan vanha ryhmäkylä edustaa tyyppiä, jossa tie jakoi tontin kahtia siten että miespihan rakennukset jäivät ylärinteelle, kun taas karjapihan jäivät mäen alle. Tämä rakenne on edelleen havaittavissa Airikkalan talon kohdalla. Airikkala on ainoa vanhalla paikallaan Uotilassa sijaitseva alkutalo ja sen harvinaislaatuinen kaksikerroksinen pääarakennus on vuodelta 1823. Uotilan ryhmäkylä paloi kahta taloa lukuun ottamatta 1884. Uotilan 1875 valmistunut kansakoulurakennus oli ensimmäinen kunnan omistama kansakoulu Nurmijärvellä.

Perttulan vanhoista kantataloista on aiemmissa inventoinneissa mainittu sijainneen kylämäellä enää Jussila ja Frantsila (molempien päärakennukset 1900-luvun alusta). Silti myös Yli- ja Ali-Pitkälä, jotka on lohottu Pitkölän alkutalosta, sijaitsivat nekin edelleen kylämäellä. (Saunoja ja riisiä ei palovaaran takia saanut asetuksen mukaan rakentaa kyläalueelle ja niinpä ne sijoitettiin erillisille tonteille kauemmaksi kylästä. Perttulan kylässä oli erityinen yhteinen aittamäki erillään muista rakennuksista. Perttulan kylärakenne alkoi hajota jo isonjaon seurauksena. Perttulan alkutalo sijaitsee nykyisin kylämäestä erillään, Lepsämään johtavan tien varrella. Matalaa Kuhajärveä laskettiin useaan otteeseen viljelymaan saamiseksi 1800-luvulla, ainakin vuosina 1836 ja 1857. Lopullisesti se hävisi vuosien 1922 ja 1936 kuivatustöiden tuloksena.

Arvotus	1
Säilyneisyys	Kylänmäet ovat pääosin säilyneet. Uudisrakentamista joukossa.
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennusaikansa hyvä edustaja, paikallishistoriallinen merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	Historialliset tielinjaukset lähiympäristöineen, historiallinen rakennuskanta pihapiireineen, kylärakenne sekä peltoaukeat ja suurmaisemallinen ilme säilytettäviä.
Aiemmat selvitykset	RKY 1993 5.4.90, osa-alue, Maakunnallinen inventointi, luonnos: 20. Perttulan, Uotilan, Numlahden ja Valkjärven kulttuurimaisema

10 Numlahden-Valkjärven kylän alue

RKY 1993 5.4.90, osa-alue. Kartanokokonaisuus lähiympäristöineen, Nurmijärven tärkeimpiin myllykoskiin kuuluva Kuhakoski sekä Valkjärven kylä harjanteellaan muodostavat rakennustaiteellisia, historiallisia ja maisemallisia arvoja omaavan alueen.

Numlahden (Numlax, Pajjala) kartano syntyi 1594, kun silloisen Pajjalan kylän viisi taloa läänitettiin ratsumestari Mårten Hästeskolle. Kartanoon yhdistettiin pian myös kylän muut talot. Suurtila nautti säterioikeutta vuosien 1602 ja 1683 välillä, jolloin se peruutettiin kruunulle. Tämän jälkeen siitä tuli 1700-luvun ajaksi tavallinen kruununtila, kunnes vuodesta 1797 se ostettiin perintötilaksi, jota asuttivat säätyläiset.

Kartanoalue ja lähimaisema edustavat vaurasta uusmaalaista viljelymaisemaa. Kartanon päärakennus talusrakennuksineen sijaitsee korkeahkolla loivarinteisellä kukkulalla. Nykyinen, osin kaksikerroksinen, klassistinen puinen päärakennus on O.S. Gripenberg opiskeluaikanaan suunnittelema ja se on rakennettu vuonna 1876. Viereinen pihaa rajaava taitekattoinen siipirakennus on ilmeisesti 1700-luvun keskivaiheilta. Punatiiliset talusrakennukset ovat 1900-luvun alkuvuosilta. Rakennuksia, erityisesti päärakennusta, ympäröi vanha puusto. Näkymä, joka avautuu kartanolta yli peltojen Valkjärven suuntaan on maisemallisesti erittäin hieno.

Kuhakoski (Numlahden koski) on ollut Nurmijärven tärkeimpiä myllykoskia. Jo 1500-luvun alkupuolella koskessa oli neljä myllyä ja ainakin jo 1600-luvulla myös vesisaha. 1900-luvun alussa, Kuhajärven ja Nurmijärven kuivatustöiden yhteydessä, kosken yläjuoksulle louhittiin syvä kuilu. Kuhakoski on nyt maisemallisesti vaikuttava paikka monine myllynraunioineen sekä pato- ja rännirakennelmineen. Kosken yläpuolella on käytöstä jäänyt yksiaukkoinen kiviholvisilta. Läheinen Sahamäen asuinalue edustaa sahan ja vanhan kylätien varteen syntyneitä 1900-luvun keskivaiheen asuinalueita.

Valkjärven maisemakokonaisuus liittyy kiinteästi Numlahden kartanomaisemaan. Maisemallisesti Valkjärvi on Nurmijärven historiallisista kyläpaikoista komein ja mahdollisesti eräs Nurmijärven vanhimpia asuttuja paikkoja. Puokan ja Soltin tilat sekä niiden välinen peltomaisema Valkjärven kyläkukulan ja järven välissä muodostavat vanhan ja arvokkaan rakennetun kulttuuriympäristön. Korkealta jyrkkärinteiseltä kylämäeltä avautuu laaja viljelymaisemanäkymä yli peltojen järvelle. Kylämäen korkeimmalla kohdalla oli Soltin tilan rapattu, taitekattoinen päärakennus 1830-luvulta, joka valitettavasti inventointihetkellä oli kunnoltaan todettu säilymisen edellytykset täyttämättömäksi. Alkujaan Ali-Soltin päärakennus, myöhemmin moninaisessa käytössä ollut pitkänomainen satulakattoinen rakennus sijaitsee edelleen alempana rinteessä. Soltista etelään aukeaa kumpuileva viljelymaisema, jonka toisella laidalla sijaitsee Puokan alkutalon tilakeskus. Puokka sijaitsee aiemmin samalla kylänmäellä Soltin kanssa, mutta on siirretty nykyiselle paikalleen. Varsinainen päärakennus ei ole säilynyt, vaan pitkänomainen asuinrakennus 1800-luvulta toimii tilan päärakennuksena. Heikkilän Senaatinkartassakin näkyvä talo on myös yhä jäljellä omalla mäellään.

Kylän halki kulkee vanha kylätie Perttulaan. Tielinjaus näkyy jo Kuninkaankartastossa, jolloin se kuitenkin oli todennäköisesti varsin vaatimaton. Senaatinkartastossa näkyvä tielinjaus päättyy kylänmäen eteläpuolisen peltoaukean eteläreunalle, josta se kääntyy länteen. Soltin talon kohdalla, kylänmäen etelärinteessä tielinjausta on muutettu 1950-60-luvun taitteessa n. 200m matkalta. Tienpintaa on myös kohotettu. Kokonaisuudessaan tiemaisema Valkjärvellä on kohtuullisen perinteisenä säilynyt. Klaukklaantie noudattelee Valkjärven itärannalla Kuninkaankartastoon merkittyä tielinjausta.

Arvotus	1
Sailyneisyys	Kartano lähiympäristöineen on pääosin säilynyt, joskin osa ulkorakennuksista on kunnoltaan uhattu. Valkjärvellä Soltin ollaan purkamassa.
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	arkkitehtuuri korkeatasoista, paikallishistoriallinen merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	Historialliset tielinjaukset lähiympäristöineen, historiallinen rakennuskanta pihapiireineen, kylärakenne sekä peltoaukeat ja suurmaisemallinen ilme säilytettäviä.
Aiemmat selvitykset	Maakuntakaav, RKY 1993 5.4.90, osa-alue. Maakunnallinen inventointi, luonnos: 20. Perttulan, Uotilan, Numlahden ja Valkjärven kulttuurimaisema

Nurmijärven rakennettu kulttuuriympäristö, alueet

11 Puontilanmäki

Osa vanhan maantien kokonaisuutta Nurmijärven Kirkonkylässä. Alueen tärkein jäljellä oleva historiallinen rakennus on arvokkaaksi kohteena luetteloitu (RKY 1993 5.4.89) Puontilan pappila.

Puontilanmäen alue muodostaa kulttuurihistoriallisesti tärkeän, pitkään asutun ja perinteisenä säilyneen kokonaisuuden, joka sijaitsee historiallisen tielinjauksen ympärillä laajahkon, maisemallisesti arvokkaan kulttuurimaiseman laidalla. Se ryhmittyy vanhan historiallisen tien molemmin puolin. Alue kuuluu myös Uudenmaan liiton Uudenmaan maakuntakaavan liitekartalla arvokkaiksi rajattuihin kulttuuriympäristöihin.

1770-luvulla juuri Puontilan – Reinikkalan – Einolan tilojen ympäristö muodosti erään Nurmijärven kirkonkylän asutuskeskittymistä. Nurmijärven kappalaisen virkatalo Puontila saattaa olla maamme vanhin säilynyt pappilarakennus. Se perustettiin 1696. Nykyisessä, 1880-luvun peruskorjauksessa nykyasunsa saaneen pappilarakennuksen sanotaan sisältävän kapeamman hirsikehikon, joka on peräisin vanhemmasta, heti perustamisen jälkeen rakennetusta kappalaisen pappilasta. Pappilaa ympäröi puistoalue. Puontilan mäen itäreunalla sijaitseva kaksikerroksinen kivirakenteinen Ahjola liittyy puolestaan monin tavoin Nurmijärven taloudelliseen ja sosiaaliseen historiaan. Ahjola valmistui alunperin nahkatehtaaksi noin 1917. Myöhemmin se on toiminut mm. seurantalona, suojeluskuntatalona ja sairaalana ja sillä on laajempaa kulttuurihistoriallista merkitystä.

Tien eteläpuolella sijaitsevat Reinikkalan ja Einolan alkutalot. Valtaosa Puontilanmäen kohdalla tietä reunustavista vanhoista asuinrakennuksista on sijoittunut Einolaan alkujaan kuuluneille maille.

Arvotus	1
Säilyneisyys	Alue on säilyttänyt perinteisen luonteensa. Puontilan pappila säilynyt, kylärakenne säilynyt.
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	arkkitehtuuri korkeatasoista, paikallishistoriallinen merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	Historiallinen tielinjaus lähiympäristöineen, historiallinen rakennuskanta pihapiireineen, kylärakenne sekä suurmaisemallinen ilme säilytettäviä.
Aiemmat selvitykset	RKY 1993 5.4.89. Maakunnallinen inventointi, luonnos: 1. Nurmijärven kirkonmäki ja kirkkoherranpappila

12 Mäkelä ja livari sekä Kyläjoen laakso

Mäkelän ja livarin tilakeskukset omalla mäellään sekä Kyläjoen laakso muodostavat kulttuurihistoriallisesti tärkeän, pitkän kulttuurivaikutuksen omaavan alueen Kirkonkylän länsireunalla, Puontilan mäen maisemallisessa kokonaisuudessa, perinteisenä säilyneen kokonaisuuden. Aluetta halkoo historiallinen tielinjaus. Alue kuuluu myös Uudenmaan liiton Uudenmaan maakuntakaavan liitekartalla arvokkaiksi rajattuihin kulttuuriympäristöihin.

Kyläjoen länsipuolella vanhoista alkutaloista livarin ja Yli-Mäkelän päärakennukset ovat arvokkaita esimerkkejä 1900-luvun alun maalaistalon päärakennuksista. livarin ja Yli-Mäkelän rakennuskanta paloi 1900-luvun alussa ja nykyiset toisiaan muistuttavat päärakennukset on pystytetty palon jälkeen. Mäellä on sijainnut nykyistä enemmän muuta rakennuskantaa.

Mäkelä on karttalähteiden mukaan sijainnut miltei samassa paikassa jo 1700-luvulla. Rakennuksen pohjoispuolella oli sotilastorppia tuohon aikaan. Nykyinen päärakennus rakennettiin kylänmäkeä kohdanneen palon jälkeen 1900-luvun alussa. Se on hirsinen, tyyllisesti jugendia edustava rakennus, jonka tienpuoleinen pääjulkisivun kuisti on poikkeuksellisen koristeellinen. Rakennusta ympäröi puisto. Pihapiiriin kuuluu useita säilyneitä perinteisiä hirsirakennuksia. livarin alkutalosta erotettiin 1588 Reinikkala isonjaon yhteydessä Yli-livari. livari oli 1800-luvun alussa pitäjän vauraimpia ja edistyneisimpiä maatiloja. Se sijaitsi jo 1740-luvulla hyvin lähellä nykyistä sijaintipaikkaansa. Päärakennus on satulakattoinen, pitkänomainen ja leveärunkoinen. Siinä on poikkipääty ja yksityiskohdiltaan se edustaa jugendia.

Arvotus	1
Sailyneisyys	Suurmaisemallinen ilme ja kaksi vanhaa tilakeskusta sekä muuta rakennuskantaa on säilynyt omalla kukkulallaan vastapäätä Puontilanmäkeä Kyläjokilaakson länsipuolella.
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennusaikansa hyvä edustaja, paikallishistoriallinen merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	Historiallinen tielinjaus lähiympäristöineen, historiallinen rakennuskanta pihapiireineen, Kyläjokilaakso peltoineen ja suurmaisemallinen ilme säilytettäviä.
Aiemmat selvitykset	RKY 1993 5.4.89. Maakunnallinen inventointi, luonnos: 1. Nurmijärven kirkonmäki ja kirkkoherranpappila

13 Kirkonkylän vanha keskusta-alue

Osa vanhan kylänraitin kokonaisuutta Kirkonmäen ja Puontilan alueiden lisäksi. Vanha tielinjaus on ollut Aleksis Stenvallin entinen kirkkotie ja samalla vanhaa maantietä. Säilynyt raittimiljöö sekä muualla vanhempaa rakennuskantaa.

Kirkon ja pappilan kohdalla tämä maantie sivuaa vieläkin vanhempaa liikenneväylää, Nurmijärven ja Kyläjoen-Luhtajoen lopulta Vantaanjokeen laskevaa vesireittiä, jota myöten asutus aikoinaan on Kirkonkylään levinnyt.

Nurmijärven kirkonkylä oli pitäjän suurin kylä ja asutuskeskittymä aina Rajamäen tehdasyhdyskunnan kasvuun 1800-1900-luvun taitteesta alkaen. Toiseksi suurimman taajaman aseman se säilytti aina 1960-luvulle, jolloin Klaukkala kasvoi sen ohi. Takaisin Nurmijärven toiseksi suurimmaksi taajamaksi Kirkonkylä palasi 1970-luvun puolivälissä, jolloin se väestömäärältään ylitti Rajamäen. Kirkonkylä on alkujaan ollut suurempi kuin Klaukkala ja lisäksi kasvanut tasaisemmin. Vanhaa rakennuskantaa on säilynyt, osin uudemman rakennuskannan joukossa. Näistä arvokkaimmat kohteet, Lääketehtas Albin Koponen Oy:n rakennukset on purettu. Viereinen, ”valkoiseksi huvilaksi” kutsuttu rakennus on Kirkonkylän vanhimpia asuinrakennuksia.

Aleksis Kiven tien kokonaisuus muine liike ym. rakennuksineen edustaa jokseenkin hyvin säilynyttä kylänraittia. Uudemmissa kohteista mainittakoon mm. linja-autoasema 1960-luvulta. Funktionalistishenkisen rakennuksen ovat suunnitelleet arkkitehdit Niilo Pulkka, Pekka Rajala ja Kaarlo Leppänen. Lisäksi Kirkonkylän elokuvateatteri Kino Juha on säilynyt esimerkki 1950-luvun maaseututeatterista.

Arvotus	2
Säilyneisyys	Kylänraittimiljöö säilynyt, lisäksi keskustassa muita vanhempia kirkonkylän rakennuksia uudemman rakentamisen joukossa.
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennusaikansa hyvä edustaja, paikallishistoriallinen merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	Historiallinen kylänraitti lähiympäristöineen sekä raitin erikseen inventoitu rakennuskanta säilytettäviä. Raitin miljöötä muodostava mittakaava, rakeisuus ja sijoittelu vaalittavaa.

Aiemmat selvitykset

14 Kirkonmäki ja pappila

RKY 1993 5.4.87, Maakuntakava. RKY 2009. Erittäin arvokkaan alueen muodostavat kirkonmäki rakennuksineen, mm. rakennussuojelulailla suojeltu Malakias Costianderin talo, puurivien reunustama maantie, kirkkoherran pappila puistoineen sekä hautausmaa.

Kirkonmäkeä ja sen lähiympäristöä on aiemmissa inventoinneissa pidetty Nurmijärven historiallisesti arvokkaimpana maisemakokonaisuutena. Kirkonmäki kohoo sotien jälkeen lopullisesti kuivatun Nurmijärven vanhalla pohjoisrannalla. Se jää myös alueen halkovan, vanhan, Kuninkaankartastoonkin merkityn tielinjauksen (nykyinen Aleksis Kiven tie) pohjoispuolelle. Se on osa vanhaa kylänraittia ja liittyy edelleen taajamarakenteeseen, vaikka varsinaisen keskustan painopiste onkin Nurmijärven kirkonkylässä siirtynyt pohjoisemmaksi torin ja vanhan linja-autoaseman tuntumaan.

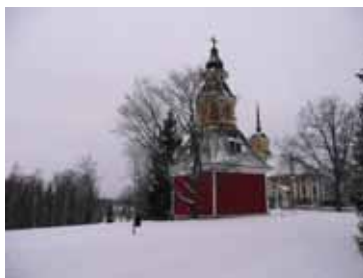
Kirkon vieressä sijaitsee 1820-rakennettu pitäjänmakasiini (köyhäinmakasiini). Aleksis Kiven opettajan Malakias Costianderin rakennussuojelulain nojalla suojeltu asuinrakennus on 1840-luvulta. Kirkonmäellä on lisäksi lukkarin virkatalo Granbacka 1900-luvun alusta. Tien eteläpuolella sijaitsevat puolestaan kirkkoherran pappila, hautausmaa sekä Rafael Blomstedtin alkujaan suunnittelema siunauskappeli. Alueeseen sisältyneen, teollisuushistoriallisesti mielenkiintoisen Koposen lääketehtaan rakennukset on purettu. Kirkonmäen ja etenkin pappilan sekä hautausmaan maisemalliseen ilmeeseen on vaikuttanut Nurmijärven kuivaaminen 1920-luvulla.

Itsenäisen seurakunnan perustamistapahtumaksi Nurmijärven historiassa mainitaan itsenäiseksi erottamista koskeva anomuskirje vuodelta 1579. Erikoiseksi mainittu saarnahuone oli ollut Nurmijärvellä jo tätä aiemmin, keskiajan loppupuolelta alkaen. Ensimmäinen kirkko rakennettiin jo 1400-luvun lopussa, toinen, Pyhälle Martille nimetty, todennäköisesti kappeliseurakunnaksi muutoutumisen aikoihin 1500-luvun puolivälissä. Kolmas kirkko rakennettiin 1692, mahdollisesti samalle paikalle. Nykyinen, järjestykseltään neljäs puukirkko rakennettiin alkuaan vihtiläisen kirkonrakentaja Märten Tolpon laatimien, intendenttikonttorissa korjattujen piirustusten mukaan vuonna 1793. Kirkon rakensi oriveteläinen mestarirakentaja Matti Åkerblom. Hän myös laati kirkon vieressä sijaitsevan hirsirakenteisen kellotapulin piirustukset. Hänen sisarenpoikansa Matti Raukola (Åkergren) kuitenkin täydensi suunnitelmia ja johti kellotapulin rakentamista 1794-95. Tapulin vieressä on hirsinen viljamakasiini 1820-luvulta. Kirkon länsipuolella on Nurmijärven vanhempi, vuosien 1943-1980 välisen ajan seurakuntatalo, joka rakennettiin alkujaan rukoushuoneeksi vuonna 1923 arkkitehti Yrjö Sadeniemen laatiman suunnitelman mukaan.

Aleksis Kiven tien toisella puolella sijaitseva Nurmijärven kirkkoherran pappila valmistui 1846. Pitkän, komean empiretyylisen rakennuksen suunnittelijaa ei tunneta. Pappilaa on myöhemmin jatkettu ja siihen on myös liitetty arkisto-osa. Pappilaan johtaa kirkolta jalopuukuja. Rakennusta ympäröi puisto. Läheisyydessä on Nurmijärven vanha hautausmaa, jota on laajennettu useaan otteeseen.

Arvotus	1
Säilyneisyys	Alue on pääosin säilynyt hyvin perinteisenä. Tielinjaus vanha, kirkonmäellä uudisrakentaminen vähäistä. Pappila ja siunauskappeli edustavat sotaa edeltänyttä aikaa.
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	arkkitehtuuri korkeatasoista, paikallishistoriallinen merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	Säilytettävä siten, että RKY 2009 kuvatut arvot säilyvät. Erikseen mainittu hautausmaa; kellotapuli; kirkko; kylä; lainamakasiini; pappila; puisto; seuratalo; siunauskappeli
Aiemmat selvitykset	RKY 1993 5.4.87, osa-alue, Maakuntakava. RKY 2009. Maakunnallinen inventointi, luonnos: 1. Nurmijärven kirkonmäki ja kirkkoherranpappila

Nurmijärven rakennettu kulttuuriympäristö, alueet

15 Pukkilan kyläryhmä

Entisen Nurmijärven itärannalla, kyläteiden risteyksessä sijaitseva, kahden 1500-luvun alkutalon ympärille muodostunut kyläkokonaisuus, jota pidetään Aleksis Kiven kuvaamana Toukolan kylänä.

Pukkilan yhtenäinen ja tiivis kyläryhmä sijaitsee maisemallisesti tärkeällä paikalla, matalalla kallioisella kukkulalla entisten, yhä olemassa olevien kahden kylätien välissä. Kyläkokonaisuuden tärkein talo on historiallisesti ollut Pukkila, johon 1630-luvulle tultaessa oli liitetty seitsemän lähitaloa. Pukkilasta halottiin 1700-luvun alussa Alastalo ja 1720-luvulla Heikkilä. Itse Pukkilaa ryhdyttiin nimittämään Ylöstaloksi. Nämä kaikki talot sijaitsivat 1700-luvun kartan mukaan tällä kyläkukkulalla, kyläteiden molemmin puolin. Kylään kuului lisäksi kaksi sotilastorppaa. Ylöstalon päärakennus muutettiin nykyiseen asuunsa 1920-luvulla Heikki Siikosen suunnitelman mukaan. Pukkila oli Aleksis Kivelle tuttu, sillä hänen isoisänsä asui siellä. Pukkilaa pidetäänkin Toukolan kylän esikuvana. Pukkilasta kulkee edelleen vanhan linjauksensa säilyttänyt kylätie ensin Ojakkalan talolle, jota puolestaan pidetään Jukolan esikuvana. Toista kylätietä, vanhaa kirkkotietä pääsee puolestaan Pirunkallion Hiidenluolalle, sekin Kiven tuotannosta tuttu. Kirkkotieltä avautuu vaikuttavia näkymiä kuivatun Nurmijärven pelloille.

Arvotus	1
Sailyisyys	Kylän tiivis rakenne samoin kuin tielinjaus sitä reunustavine talousrakennuksineen on pääosin säilynyt. Päärakennuksia uusittu, Ylöstalo säilynyt.
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennusaikansa hyvä edustaja, paikallishistoriallinen merkitys, henkilöhistoriallinen merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	istoriallinen tielinjaus lähiympäristöineen, historiallinen rakennuskanta pihapiireineen, kylärakenne säilytettäviä.
Aiemmat selvitykset	Maakunnallinen inventointi, luonnos: 3. Pukkilan kylä

16 Ojakkala

RKY 1993 5.4.86, osa-alue. Poikkeuksellisen hyvin säilynyt, vuonna 1783 perustettu Kruunun uudistila edustaa uusmaalaista maatilakokonaisuutta sekä liittyy oleellisesti Aleksis Kiven kirjalliseen tuotantoon. Rakennukset suojeltu rakennussuojelulailla.

Talo, sen pihapiiri sekä lähiympäristö ovat edelleen säilyneet mittavana, perinteisten talousrakennusten muodostamana kokonaisuutena. En sivuitse kulkee historiallinen tielinjaus, joka kulki Palojoen kylän sivuitse Ojakkalan ja Pukkilan kylän sivuitse kirkonkylään. Maisemakuvaa häiritsee hieman uuden Hämeenlinnan maantien linjaus, joka eristää Männistön muurin mökin muusta ryhmästä erilleen.

Ojakkalan uudistaloa on pidetty Aleksis Kiven Jukolan esikuvana. Aleksisi Kiven elinaikana talon omistivat tämän kummit Antti Simonpoika Wahlberg ja hänen vaimonsa Anna Sofia Nikontytär. Suojeltavia kohteita ovat päärakennus(1), luhtiaitta(2), jalka-aitta(3) ilmeisesti vuodelta 1797, riihi(4), palvisauna(6), sauna(7), holvikellari(8), navetta(5) ja Männistön muurin mökki, joilla on huomattavaa kulttuurihistoriallista ja kansatieteellistä arvoa.

Arvotus	1
Sailyneisyys	Poikkeuksellisen hyvin säilynyt talonpoikainen kokonaisuus.
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	arkkitehtuuri korkeatasoista, paikallishistoriallinen merkitys, henkilöhistoriallinen merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ikä, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	Rakennuskanta säilytettävä rakennussuojelulain määrittelemällä tavalla. Pihapiiri ja lähiympäristö säilytettävä.
Aiemmat selvitykset	RKY 1993 5.4.86, osa-alue. Rakennussuojelulaki: päärakennus, luhtiaitta, jalka-aitta, riihi, palvisauna, sauna, navetta, holvikellari, navetta ja Männistön muurin mökki, syytinkitupa, talli. Maakunnallinen inventointi, luonnos: 5. Ojakkalan talo

17 Palojoen kyläalue

RKY1993 5.4.86, osa-alue, RKY 2009. Palojoki oli jo 1500-luvun alkupuolella eräs Nurmijärven suurimmista kyläkokonaisuuksista. Palojoki on Aleksis Kiven synnyinseutu ja se liittyy kiinteästi tämän elämään ja tuotantoon.

Kylän läpi johtaa 1770-luvulla perustettu Vihdin ja Tuusulan välinen maantie. Kyläasutus sijoittuu jokilaakson länsirinteelle. Viljelylaakso on seudun komeimpia. Isonjako on jonkin verran hajauttanut kylää, mutta tästä huolimatta kylä on edelleen säilyttänyt osan perinteisestä rakenteestaan. Rakennuskanta on kuitenkin enimmäkseen uusiutunut. Troskin tilan kaksi asuinrakennusta 1800-luvun alusta (erilliset tupa- ja asuinrakennukset) ovat sekä vanhimpia että maisemallisesti merkittävällä paikalla teiden risteyksessä. Trotskista vähän pohjoiseen on Aleksis Kiven syntymäkotia. Se on alkujaan vuodelta 1824, mutta 1890 se todennäköisesti purettiin ja rakennettiin vanhoja hirsii käyttäen kokonaan uudelleen. Aleksis Kiven Seuran omistukseen mökki siirtyi 1947. Nykyasunsa rakennus sai entistämiseen pyrkivässä korjauksessa 1951. Palojoen 1932 valmistunut työväentalo sijaitsee Kiven syntymäkotia vastapäätä, tien toisella puolella, Taaborinvuoren rinteessä.

Palojoen kansakoulu on valmistunut 1903. Se sijaitsee kylän koillisosassa Koulunkulman alueella. Kylän pohjoisosassa oleva Maisin tilan päärakennus on 1900-luvun alusta. Etelässä nykyinen kylärakenne sijoittuu tien varteen reunustaen sitä ja Rintapellon maisemaa idässä. Palojoen sahaylly on rakennettu 1923. Kiven syntymäkodin takana on vuosittaisten Kivijuhlien tapahtumapaikka Taaborinvuori, jonka museoalueelle on siirretty.

Arvotus	1
Säilyneisyys	Kylä säilyttänyt perinteistä ilmetään, osin rakennuskanta vaihtunut. Maisemalliset arvot säilyneet.
Luettelointiperuste	h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennusaikansa hyvä edustaja, paikallishistoriallinen merkitys, henkilöhistoriallinen merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ikä, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	Säilytettävä siten, että RKY 2009 kuvatut arvot säilyvät. Erikseen mainittu: kylä; merkkimieskoti; museo; talonpoikaistalo
Aiemmat selvitykset	RKY1993, 5.4.86, osa-alue. RKY 2009, Maakuntakaava. Maakunnallinen inventointi, luonnos: 6. Palojoen kylän kulttuurimaisema

18 Vantaan Myllykoski

RKY 2009, osa-alue. Museosilta. Nurmijärven tärkeimpiä vanhoja myllypaikkoja Vantaanjoen osuudella, jossa on 300m pitkä koski. Maisemallisesti komea, koskinäkymä johon kuuluu sekä historiallisia että rakennustaiteellisia arvoja omaavia osia.

Myllykoskessa (Myllymäenkoski) oli jo 1500-luvulla kaksi myllyä. Näistä toinen kuului kirkonkyläläisille, ja siinä oli parhaimmillaan osakkaan noin 25 talollista. Myllyn yhteydessä toimi 1890-luvulla myös pieni saha ja Nurmijärven ensimmäinen pärehöylä. Samalle paikalle rakennettiin voimalaitos 1920. Tämä purettiin 1982. Koskessa on edelleen näkyvissä voimalaitoksen, myllyjen ja niiden patojen raunioita.

Maantie ylittää Vantaanjoen Myllykosken yläpuolelta pitkin sirorakenteista puista tukiansassiltaa. 1966 rakennettu silta on nuoruudestaan huolimatta Tielaitoksen museosiltakohde edustaessaan vanhan kirvesmiestaidon ja uuden insinööritieteen yhdistelmää.

Arvotus	1
Säilyneisyys	Silta on säilynyt, maisema säilynyt, kosken varrella vanhoja raunioita.
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	aikansa suunnitteluihanteiden hyvä edustaja, paikallishistoriallinen merkitys, käyttötarkoitukseen liittyvä merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä
Suositus	Säilytettävä siten, että RKY 2009 kuvatut arvot säilyvät.
Aiemmat selvitykset	RKY 2009. Maakunnallinen inventointi, luonnos: 16. Vantaan Myllykoski

19 Rannikkomäen alue

Joen mutkassa sijaitseva, pienimittakaavaiselta rakenteeltaan tyypillinen tiivis loma-asuntokylä, joka on säilyttänyt rakennusajankohdalleen ominaisen ilmeensä hyvin.

Palojoen itärannalle, Tuusulan rajan tuntumaan mäkiseen maastoon on syntynyt pienimittakaavainen loma-asuntoalue 1950-luvulla. Tällaiset alueet olivat tyypillisiä pääkaupunkiseudun lähiympäristössä, sopivan etäisyyden ja kulkuyhteyksien päässä. Alueella on säilynyt useita siirtolapuutarhamökin kokoisia pieniä, satulakattoisia loma-asuntoja. Tie kapeahko. Portteja ja aitoja säilynyt, puutarhat tyypillisiä. Sijaitsee kauniissa joenvarren metsäisessä ja mäkisessä ympäristössä.

Arvotus	2
Säilyneisyys	Loma-asuntoalueen rakenne ja mittakaava säilyneet.
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennusaikansa hyvä edustaja, rakennustyyppinsä hyvä edustaja, paikallishistoriallinen merkitys, käyttötarkoitukseen liittyvä merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, lähiympäristön merkitys.
Suositus	Rakentamisen sijoittuminen, rakeisuus ja mittakaava vaalittavaa. Loma-asuntoalueen käyttötarkoitus säilytettävää.

Aiemmat selvitykset

20 Raalan kartanoalue

RKY 5.4.93, osa-alue. Nurmijärven toisen kartanon, Raalan, ympärille muodostuva aluekokonaisuus. Raala ollut Aleksis Kiven Viertolan esikuva. Se oli myös Uudenmaan merkittävimpiä torpparikartanoita 1800-luvulla.

Raala poikkeaa kartanon ja sen torppien vaikutuksesta muista Nurmijärven kylistä. Tämä erityisyys on yhä nähtävissä Raalan rakenteessa, joka on torpparivapautuksen jäljiltä hajanainen, samoin kuin pientilojen hallitsema. Itse kartano sijaitsee maisemallisesti näkyvällä paikalla omalla kumpareellaan. Itse kartanoa reunustaa rinteessä alapuolella sijaitseva suuri luonnonkivinen makasiinirakennus sekä mittava navetta. Itäpuolella maisemassa hallitsee pitkä, kohden vanhaa Hämeentietä ja Nukarin torpparikylää johtanut koivukuja.

Raalan kartano on Numlahden ohella toinen jäljellä olevan Nurmijärven varsinaisista kartanoista. Vuonna 1643 Kuningatar Kristiina lahjoitti majuri Georg von Bergille kuusi Raalan kylän kahdeksasta talosta. Kaksi jäljelle jäävää majuri osti itselleen vielä samana vuonna. Syntynyt suurtila sai säterivapauden vuonna 1647. Majuri Berg oli värikäs persoona, joka oli tunnettu myös rettelöijänä. Suuressa reduktiossa Raalan tilat palautettiin kruunulle, mutta ne säilyttivät rälssiluonteensa. Vuonna 1707 ne lahjoitettiin uudelleen kuninkaalliselle rahastonhoitajalle Tomas Adlercreutzille, jonka suvun hallussa kartano säilyi aina vuoteen 1909.

Hallitsevasta kartanosta kehittyi 1800-luvulla Uudenmaan huomattavimpia torpparikartanoita. Vuonna 1900 Raalalla oli 49 torppaa. Sata vuotta aiemmin torppien lukumäärä oli ollut 13. Torpparit muodostivat omaleimaisen torpparikylän historiallisen Hämeentien tien ja Vantaanjoen risteys- ja ylityspaikkaan, lähelle paikalla sijainnutta myllyä ja sahaa. Tämä Nukarin aluekokonaisuus sijaitsee nyt käsittelyssä olevan alueen pohjoispuolella. Adlercreutzit ajautuivat taloudellisiin vaikeuksiin 1900-luvun alussa ja palstoittivat suuren osan kartanon maista torppareilleen. Kartanon 9000 ha:n maa-ala pieneni nopeasti kymmenykseen alkuperäisestä.

Raalan kartanossa harjoitettiin pientä teollisuutta 1700-1800-luvuilla, johon käytettiin hyödyksi Nukarinkosken vesivoimaa. Kartanossa oli myös myöhemmin 1800-luvulla suurehko meijeri.

Arvotus	1
Sailyneisyys	Kartanoympäristö on hyvin säilynyt. Kartanoon kuulunut työväenasunto purettu.
Luettelointiperuste	a, h, y
Luettelointiperuste, tarkennus	arkkitehtuuri korkeatasoista, paikallishistoriallinen merkitys, henkilöhistoriallinen merkitys, käyttötarkoitukseen liittyvä merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	Peltolueiden avoimuus säilytettävää ja käyttö vaalittavaa. Historialliset rakennukset säilytettäviä. Rakentamisen sijoittuminen, rakeisuus ja mittakaava vaalittavaa.
Aiemmat selvitykset	Maakuntakaava, RKY 5.4.93, osa-alue. Maakunnallinen inventointi, luonnos: 15. Raalan kartano ja kulttuurimaisema

21 Nukarin kylämaisema

Tärkeiden historiallisten kulkuväylien risteyksessä sijaitseva kylä, jolla on koskivoiman käyttöön liittyvää teollisuushistoriallista merkitystä. Samoin Nukarin torpparikylä on ollut omaleimainen ja edustava ryhmäkylä.

Nukarinkoski (Pengerkoski) on sekä teollisuus- että liikennehistoriallisesti Nurmijärven tärkeimpiä koskipaikkoja. Se sijoittuu keskiajalta periytyvä Helsingin ja Hämeenlinnan välisen maantien varrelle paikkaan, jossa maantie ylittää historiallisen, maantietäkin vanhemman liikenneyhteyden, Vantaanjoen, Ylityspaikka oli Nukarissa jo 1600-luvulla. Tällöin sinne perustettiin myös kestikievari. Samalla vuosisadalla Nukarinkosken vesivoimaa hyödynsi monien myllyjen lisäksi Raalan kartanon omistajien perustama suurehko Adlerhofin saha. Saha- ja myllytoiminta Nukarissa jatkui tälle vuosisadalle. Koskessa on yhä patojen ja myllyjen raunioita. Näistä alinna kosken varrella sijaitsi Raalan sahamyly, joka purettiin 1960-luvulla. Siitä ovat osittain jäljellä punatiiliset raunioituneet ulkoseinät. Kylässä sijaitsevalla Nukarin ratsutilalla oli oma myllynsä nykyisen maantiesillan yläpuolella. Se paloi 1904, mutta rakennettiin uudelleen 1910 ja muutettiin lumppu- ja vanutehtaaksi. Tehtaan toiminta loppui 1918 kun Nurmijärven kunta osti kosken vesioikeudet.

Nukarissa sijaitsi 1749 maanmittari Wijkin kartan mukaan kahden sahan ja myllyn lisäksi Nukarin ratsutila, kestikievari, sahakirjurin asuinrakennus sekä ainakin yksi torppa. Viimeksi mainittuja rakennettiin 1800-luvun aikana lisää ja vielä 1930-luvun alussa Nukari oli erikoinen suuri torpparikylä, jonka muodostivat kymmenkunta maantien molemmiin puoliin tiiviissä ryhmässä olevaa torppaa talousrakennuksineen. Nukarin torpparikylä on kuitenkin suurimmaksi osaksi hävinnyt. Kyläkeskustassa sijaitseva Nukarin ratsutilan nykyinen komea päärakennus on 1800- 1900-lukujen vaihteesta. Sitä on kuitenkin uudistettu ja mm. ikkunat vaihdettu 1950-luvulla.

Nukarissa sijaitsee myös Nurmijärven vanhin, vuonna 1873 toimintansa aloittanut koulurakennus. Raalan emäntä, Matilda Adlercreutz perusti koulun. Nykyisin rakennuksessa toimii koulumuseo, jossa esitellään nurmijärveläisten koulunkäyntiä 1800-luvun lopulta peruskoulun tulon saakka. Nukarin uudempi kansakoulu on rakennettu 1906 Sadeniemen mallipiirustusten mukaan. Kylän pohjoisosassa on kulttuurihistoriallisesti arvokas Sigfrid Sireniukselle, settlementiliikkeen uranuurtajalle kuulunut huvila, nykyinen Vantaala 1920-luvulta. Kylän eteläpäässä sijaitseva seurantalokompleksi on vuodelta 1935. Tien varressa on myös Lohenojan omaleimainen talo 1850-luvulta, ulkoasu 1920-luvulta, joka alkujaan on ollut 1784 perustettu kruunun uudistalo.

Arvotus	2
Säilyneisyys	Kyläalueen historiallinen rakenne osin säilynyt, säilyneitä arvorakennuksia.
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennustyyppinsä hyvä edustaja, paikallishistoriallinen merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	Historialliset tielinjaukset lähiympäristöineen, historiallinen rakennuskanta pihapiireineen, kylärakenne sekä peltoaukeat ja suurmaisemallinen ilme säilytettäviä.
Aiemmat selvitykset	Maakunnallinen inventointi, luonnos: 14. Nukarin kylämaisema

Nurmijärven rakennettu kulttuuriympäristö, alueet

22 Rantakulman-Rauhanniemen alue

Raalan kylässä Vantaanjoen maisemakokonaisuuteen kuuluva alue. Joki, sen varrelle syntynyt asutus, jokea seuraava tie sekä erilliset tilakeskukset muodostavat Raalan karton hallitsemalle alueelle tyypillisen haja-asutuskylän, jossa myös peltoalueet ovat pääasiallisesti säilyneet.

Rauhanniemen-Rantakulman alueella rakentaminen sijoittuu pääosin joen ja jokea seurailevien teiden varteen.

Historiallisesti Raalan kartanon hallitsemassa kylässä Rantakulman alue Vantaanjokilaaksossa oli niittyinä ja laitumina aina 1900-luvun alkupuolelle saakka. Se edustaa nuorempaa nurmijärveläistä viljelymaisemaa. Kun Raalan torpat itsellistyivät, ne samalla perustettiin Nukarin torpparikylästä erilleen hajarakenteeksi. Talot, joiden päärakennuksista pääosa on 1900-luvun jälkipuoliskolta, muodostavat perinteisen oloisia pihapiirejä. Näistä vanhin ja maisemallisesti hallitsevin on Rantakulman 1907 valmistunut päärakennus pihapiireineen. Myös Savimäen asema maisemassa on tärkeä. Etelässä, suljetummassa tiemaiseman kohdassa Vantaanjoen molemmin puolin sijaitsevat Harju ja Rauhanniemi muodostavat perinteisiin pihapiireihin perustuvan tiiviin parin.

Arvotus	2
Säilyneisyys	Alueella on säilynyt 1900-luvun perinteinen agraariympäristö.
Luettelointiperuste	h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennusaikansa hyvä edustaja, paikallishistoriallinen merkitys, käyttötarkoitukseen liittyvä merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	Historialliset tielinjaukset lähiympäristöineen, Vantaan jokivarsiympäristö, rakennusten sijoittuminen, mittakaava ja rakeisuus sekä peltoaukeat ja suurmaisemallinen ilme säilytettäviä.

Aiemmat selvitykset

23 Nopon tiilitehtaan alue

Jo 1800-luvulla toimintansa aloittaneen ja 1900-luvulla toimintaansa laajentaneen tiilitehtaan tehdasrakennusten ja ympäristön muodostama talous- ja sosiaalishistoriallisia arvoja omaava kokonaisuus Hanko-Hyvinkää radan varrella.

Nopon tiilitehdas oli jo toiminnassa vuonna 1898 kun Hyvinkään Tehdas Oy osti sen. Kokonaisuuteen kuuluvat Nopon pysäkkiin liittyvät rautatieläisten asuinrakennus ja varastorakennus ovat todennäköisesti 1800-luvun puolelta.

Tehdas oli tärkeä Rajamäen tehtaiden laajennustöiden kannalta. "Hyvinge Tegelbruk", jolla nimellä se tunnettiin 1900-1938, työllisti 1911 27 työntekijää. Toiminnan alkuvuosikymmeninä työnjohtajana toimi ruotsalaissyntyinen tiilimestari Anders Spångberg. Vuonna 1939 Nopon osti salpausselän tiilitehdas Oy ja se rakennettiin uudelleen insinööri A. Auramon suunnitelmien mukaan. Tehtaan aloitettua uudelleen toimintansa 1949 laajentuneena tarvittiin myös työntekijöille asuntoja. Näitä rakennettiin lähisyyteen 1940-luvulla. Ne ovat tyypiltään joko jälleenrakennuskauden tyyppitaloja tai aikakauden modernimpia matalahkoja, loivalla satulakatatolla varustettuja omakotitaloja. Lisäksi tehdasta vastapäätä tien toisella puolella sijaitsee tiilinen suurempi asuinrakennus. Tien varressa on myös paja.

Nopon rautatieliikennepaikka perustettiin kohtaan, jossa Hyvinkäältä tuleva maantie haarautui Nurmijärven ja Tuusulan kirkolle. Tienhaaran ja tasoristeyksen kohdalle syntyi pienimuotoista taaja-asutusta. Laiturivaihde muutettiin miehittämättömäksi seisakevaihteeksi 1952, henkilöliikenne lopetettiin 1970 ja liikennepaikka lakkautettiin, kun tavaraliikenne lakkasi 1976. Aumakattainen laiturirakennus on purettu, mutta rataan liittyviä muita rakennuksia on säilynyt.

Arvotus	2
Säilyneisyys	Niin tiilitehdas kuin asuinalue ovat pääosin säilyneet rakennusajankohdilleen ominaisina.
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennustyyppinsä hyvä edustaja, paikallishistoriallinen merkitys, käyttötarkoitukseen liittyvä merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	Alueen rakenne ja mittakaava säilytettäviä, erikseen inventoidut rakennukset säilytettäviä, muu rakennuskanta vaalittavaa.
Aiemmat selvitykset	

24 Rajamäen tehdasyhdyskunta

RKY 1993 5.4.88, osa-alue. RKY 2009. Rakennustaiteellisesti ja kulttuurihistoriallisesti poikkeuksellisen korkeatasoinen tehdasmiljöö sekä sen ympärille syntynyt taajama.

Rajamäen tehtaat (alun perin Hyvinge Fabriks Ab) perustettiin vuonna 1888 em. Rajamäen tilalta ostetuille maille, joilla sijaitsi kirkasvetinen lähde. Ratkaiseva merkitys oli myös lähteen vieritse kulkevalla Hanko-Hyvinkää rautateillä. Tehtaassa oli tarkoitus valmistaa mm. väkiviinaa ja hiivaa samoin kuin teknokemiallisia tuotteita kuten eetteriä ja etikkaa. Tehdasta varten aiempi rautateiden seisake korvattiin välttämättömällä omalla asemalla, joka valmistui 1892 arkkitehti Bruno Granholmin suunnitelmien mukaan. Sitä laajennettiin 1908. Myös tämä asemakokonaisuus, johon kuuluvat asemarakennus, asemapäällikön asuinrakennus sekä niihin liittyvät varistorakennukset, on käytöstä poistuneenakin edelleen hyvin säilynyt ja arvokas kokonaisuus.

Itse tehtaan ensimmäisen rakennusvaiheen rakennuksista on pääosan suunnitellut arkkitehti S.M. Schjerfbeck. Näistä 1800-luvun lopulla valmistunut tislamorakennus laitteistoineen (1913) on säilytetty museona. Tykkitornin mäelle ja tehtaan läheisyyteen rakennettiin myös joitain kasarmimallisia työväenasuntoja, kansakoulu, lastentarha, virkailijansauna. Virkailijoiden asuintalot sijaitsivat puistomaisella Tykkitorninmäellä harvakseltaan. Vanhimmat on rakennettu 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa, suurin osa 1920- ja 1930-luvuilla. Tehdas pyrki ylipäänsä huolehtimaan työntekijöittensä hyvinvoinnista mm. vapaan asuntoedun muodossa ja edistämään sivistysharrastuksia tehdasyhteisön keskuudessa. Kouluista vanhin, puurakenteinen kansakoulurakennus on vuodelta 1896. Uudempi, Y. Sadeniemen suunnittelema puukoulu rakennettiin 1911. Sitä jatkettiin T. Salervon suunnitelmien mukaan 1925. Kokonaisuutta täydentävät 1900-luvun alussa rakennettu puinen opettajan asuinrakennus Rajamäelle virisi lisäksi monenlaista toimeliaisuutta, minkä seurauksena rakennettiin mm. nyt jo puretut seuratalo, osuuskauppa sekä toinen kauppa, jota kutsuttiin "Terhon kaupaksi".

Tehtaat siirtyivät valtiolle 1919. Viinan valmistus keskitettiin 1935-39 kokonaan Rajamäelle. Tämän seurauksena laaja uudisrakentaminen tuli jälleen tarpeelliseksi, sillä laajentunutta toimintaa varten tarvittiin itse tehtaaseen uusia yksiköitä samoin kuin työntekijöitä ja näille puolestaan asuntoja ja muita palveluja. Suunnittelijaksi valittiin arkkitehti Erkki Huttunen, jonka piirustusten mukaan toteutettiin uusi tehdaskompleksi, vesitorni, voimalaitos, virkailijoiden ja työntekijöiden asuinrakennukset sekä tehdasseurakunnan kirkko. Huttusen suunnittelemat tyypitalot vuosilta 1935-38 muodostavat itsenäisen kokonaisuutensa. Huttusen lisäksi Aarne Ervi suunnitteli tehtaan asuintyypitaloja 1945. Erkki Huttusen suunnittelema, vuonna 1938 valmistunut kirkko edustaa harvoja varhaiskauden funktionalistisia kirkkoja Suomessa. Rakennus on jyrkkäkattoinen ja siinä on korkea torni, joka näkyy maamerkkinä kauaksi. Kirkkosalia kattaa poikkeuksellisen jyrkkä harjakatto. Pääsisäänkäyntiä kehystävät reliefit ovat Arvi Tynyksen töitä. Aikakauden loppupuolella 1952 Rajamäelle rakennettiin uusi, suurehko ja jatkoluokkia sisältävä koulurakennus a Lauri Hansténin suunnittelemien mukaan. Lopputuloksena on harvinaisen yhtenäinen ja laaja funktionalistinen tehdaskokonaisuus.

Viimeinen laaja uudisrakennusvaihe Rajamäellä ajoittuu 1970-luvun alkupuoliskolle ja ne toteutettiin arkkitehti Einari Teräsvirta suunnitelmien mukaan. Teräsvirta suunnitteli myös Rajamäen vuonna 1961 valmistuneen yhteiskoulun sekä seuraavan vuonna valmistuneen Rajakaaren seuratalon.

Arvotus	1
Säilyneisyys	Rajamäen tehdasyhdyskunta on pääosin säilynyt
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	arkkitehtuuri korkeatasoista, rakennusaikansa hyvä edustaja, rakennustyyppinsä hyvä edustaja, suunnittelija, paikallishistoriallinen merkitys, käyttötarkoitukseen liittyvä merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	Säilytettävä siten, että RKY 2009 kuvatut arvot säilyvät. Erikseen mainittu kirkko; liikenteenrakennus; muu teollisuusrakennus; työväen asuintalo
Aiemmat selvitykset	RKY 1993 5.4.88, osa-alue. RKY 2009, Maakuntakaava. Maakunnallinen inventointi, luonnos: 11. Rajamäen teollisuusympäristö

Nurmijärven rakennettu kulttuuriympäristö, alueet

25 Pinnintien-Pajutien ympäristö

Rajamäen valtakunnallisesti arvokkaaseen tehdasyhdyskuntaan kuuluvat keskusta- ja pientaloalueet ovat merkittävä osa taajaman kokonaisuutta.

Tehtaan ja radan itäpuolella Mäenpäässä eli Pinnintien ympäristössä sekä Peltolassa Toukolantien ja Urtilantien rajaamilla alueilla ovat Nurmijärven parhaiten säilyneet jälleenrakennuskauden tyyppitalorakentamiseen perustuvat asuinalueet.

Pinnintien-Pajutien alue on syntynyt Rajamäen vanhan keskustan läheisyyteen omalle laakealle, metsäiselle mäelle. Ympäristö on rehevä ja useat pihat tyyppitaloalueille ominaisia. Aidat reunustavat kapeahkoja teitä ja portteja on säilynyt. Pihat ovat nurmikkoisia, kiveämättömiä. Talotyyppi on tyypillinen, 1 1/2-kerroksinen jälleenrakennuskauden talo.

Arvotus	2
Säilyneisyys	Alueella suurin osa rakennuskannasta on säilynyt pääosin aikakaudelleen ominaisina tai hahmoltaan rakennustyyppilleen ominaisina. Vain osa on korvattu uusilla.
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennusaikansa hyvä edustaja, kaavahistoriallinen merkitys, paikallishistoriallinen merkitys, käyttötarkoitukseen liittyvä merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	Alueen tiestö ja lähiympäristöön liittyvät arvot kuten tien leveys sekä säilynyt rakennuskanta säilytettävää. Tontin 1950-lukulainen käsittely kuten portit, pensasaidat, pihanurmet, perinnekasvit vaalittavia.
Aiemmat selvitykset	

26 Toukolantien-Salotien ympäristö

Rajamäen valtakunnallisesti arvokkaaseen tehdasyhdyskuntaan kuuluvat keskusta- ja pientaloalueet ovat merkittävä osa taajaman kokonaisuutta.

Tehtaan ja radan itäpuolella Mäenpäässä eli Pinnintien ympäristössä sekä Peltolassa Toukolantien ja Salotien rajaamilla alueilla ovat Nurmijärven parhaiten säilyneet jälleenrakennuskauden tyyppitalorakentamiseen perustuvat asuinalueet.

Toukolantien ja Salotien ympäristössä rakennukset sijoittuvat jonoon pitkäkhöjen teiden varsille. Pihat ovat puutarhaisia ja tonttikoko aikakaudelle tyypillinen. Pensasaitoja on paikoin.

Arvotus	2
Säilyneisyys	Alueella suurin osa rakennuskannasta on säilynyt pääsoin aikakaudelleen ominaisina tai hahmoltaa rakennustyyppilleen ominaisina. Vain osa on korvattu uusilla.
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennusaikansa hyvä edustaja, kaavahistoriallinen merkitys, paikallishistoriallinen merkitys, käyttötarkoitukseen liittyvä merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	Alueen tiestö ja lähiympäristöön liittyvät arvot kuten tien leveys sekä säilynyt rakennuskanta säilytettävää. Tontin 1950-lukulainen käsittely kuten portit, pensasaidat, pihanurmet, perinnekasvit vaalittavia.
Aiemmat selvitykset	

28 Sääksjärven parantolat ja Kiljavan opisto

RKY 1993 5.4.92 ja 5.4.91, osa-alue. RKY 2009. Sääksjärvi harjuineen ja mäntykankaineen Kiljavalla edustaa kulttuurisesti modernin ajan ja funktionaalisen arkkitehtuurin suosimaa terveellisenä pidettyä ympäristöä. Nummela sanatorium ja Kiljavan parantola ilmentävät sairaala-arkkitehtuurin ja keuhkotautien hoidon kehitystä ja tavoitteita eri aikoina. Kiljavan ammattiyhdistysopisto tyypiesimerkki 1950-luvun luontoon sovitetusta opistoympäristöstä.

Röykän sairaala

Alkujaan yksityinen, Sääksjärven rannalle perustettu keuhkotautiparantola, toinen Suomen vanhimmista. Jugend-tyylisen sairaalan suunnitteli yleisten rakennusten ylihallituksen arkkitehti S.M. Schjerfbeck.

Röykän sairaala, entinen keuhkotautiparantola sijaitsee Salpausselän harjanteella. Parantola-alueen pohjoisrajalle osuu juuri jääkauden jälkeen muodostuneen Yoldia-meren ranta, joka näkyy omaleimaisena kivikkona. Muinaisranta on merkitty erikseen kilvillä, ja se on suojelukohde. Parantola-alueella kasvaa runsaasti istutettuja mäntyjä. Laitoksen rakentamisaikaan uskottiin mäntyjen erittävän runsaasti otsonia, jota pidettiin tärkeänä keuhkotautipotilaille. Parantolan lääkärit olivat kasvitieteen harrastajia ja saivat työnsä ohella useita harvinaisia kasvilajeja viihtymään parantolan alueella. Näistä merkittävin lienee kangasvuokko.

Laitos oli alun perin yksityinen, ja sen perusti joukko keuhkotautiin erikoistuneita lääkäreitä. Laitoksen vanhin osa on jugend-tyylinen tiilestä muurattu linnamainen rakennus. Sitä laajennettiin 1930-luvulla tyyliin sopivalla pohjoisella siipirakennuksella. Alueelle rakennettiin myös suurehko joukko niin sairaalaan kuin lääkärin ja henkilökunnan asumista varten tarkoitettuja, arkkitehtonisesti korkeatasoisia rakennuksia. Itse parantola lakkautettiin 1932, tämän jälkeen sairaala toimi Röykän sairaalana, kunnes toiminta päättyi 1989. Sairaalan arvokas rakennuskokonaisuus on käsitelty omalla kohdekortillaan. Parantola-alueen puutarhasuunnitelmat laati alkujaan Svante Olsson.

Kiljavan parantola

Funktionaalinen, arkkitehti Jussi Paatelan suunnittelema parantolarakennus liittyvine muine rakennuksineen Kiljavalla, Sääksjärven rannalla.

Kiljavan (Kiljavannummi) keuhkotautiparantola sijaitsee lähellä noin 40 vuotta vanhempaa Nummelaan parantolaa. Yhdessä ne muodostavat vertailukelpoisen parin parantoloiden suunnittelussa ja arkkitehtuurissa tapahtuneesta kehityksestä. Sijoittumiseen on vaikuttanut niin etäisyys Helsingistä kuin terveellisenä pidetty ympäristö: kuivan kankaan havumetsikköjä pidettiin terveyttä edistävänä. Kiljava oli juuri tällainen. Kiljavan läheisyydessä sijaitsee myös entinen SAK-opisto. Molemmat rakennuskokonaisuudet noudattavat funktionalistisia, vapaasti luontoon sijoittumisen periaatteita.

Kiljavan parantolan päärakennuksen on suunnitellut Jussi Paatela. Vuosien 1936-38 välillä rakentunut rakennus on komea, valkoinen täysfunktionaalinen sairaala. Sairaalakokonaisuuteen kuuluu myös arkkitehtonisesti arvokkaita lääkärin ja hoitajien asuinrakennuksia, lämpökeskus sekä muita sairaala- ja parantolatoimintaan liittyviä rakennuksia. Sairaalakokonaisuus on käsitelty omalla kohdekortillaan.

Kiljavan opisto

Arkkitehti Aulis Hämäläisen suunnittelema, 1950-luvun romanttista, luontoon sulautuvaa functionalismia edustava opistorakennuskokonaisuus, jolla on kulttuurihistoriallista merkitystä alkujaan ammattiyhdistysliikkeen tärkeänä oppilaitoksena.

SAK:n Sääksjärven rantaan rakennuttamassa oppilaitoksessa (1) oli tilaa noin sadalle opiskelijalle. Kokonaisuus on rakentunut rannan ja rinteiden suuntaisesti. Opistorakennuksen länsipuolella sijaitsee pitkäomainen henkilökunnan asuinrakennus.

Arvotus	1
Säilyneisyys	Sairaala, parantola sekä opisto ovat säilyneet rakennusajankohdilleen ominaisina.
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	arkkitehtuuri korkeatasoista, rakennusaikansa hyvä edustaja, rakennustyyppinsä hyvä edustaja, suunnittelija, paikallishistoriallinen merkitys, käyttötarkoitukseen liittyvä merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	Säilytettävä siten, että RKY 2009 kuvatut arvot säilyvät. Erikseen mainittu huvila; oppilaitos; puisto; sairaala, parantola; työväen asuintalo; urheilurakennus; työväen asuintalo
Aiemmat selvitykset	RKY 1993 5.4.92 ja 5.4.91, osa-alue, Maakuntakaava. RKY 2009. Maakunnallinen inventointi, luonnos: 8. Nummela Sanatorium, Röykän sairaala 9. Kiljavan parantola, Maakunnallinen inventointi, luonnos: 10. Kiljavan ammattiyhdistysopisto

Nurmijärven rakennettu kulttuuriympäristö, alueet

Kiljava

29 Leppälammin kyläalue

Radanvarsikylä kahden puolen historiallista Hanko-Hyvinkää rataa. Rakentaminen sijoittuu maisemallisesti kauniisti selänteiden reunoille ja kylätien varteen.

Pohjoispuolella sijaitsevat vanhemmat ratavartijan asuinrakennus 1800-luvun lopulta, kansakoulu vuodelta 1907, seuratalo 1920-luvulta sekä vanhempia asuinrakennuksia ja hieman etäämpänä Kissan kantatilan nykyinen tilakeskus. Kylätie mutkittelee kauniisti seisakkeelta Seuratalon ja kansakoulun ohitse kukkulalle. radan eteläpuolella on nuorempaa, 1950-lukulaista miljöötä kuten entinen kauppa ja pienteollisuuteen ja varastointiin liittyviä rakennuksia sekä vanhemman mökkiläisasutuksen säilyneitä asuin rakennuksia.

Leppälammin kylä käsitti 1539 ainoastaan Leppälammin talon, joskin jo neljä vuotta myöhemmin taloja oli neljä. Leppälammin lisäksi Kisla ja Huja. Leppälammin talo puolstaan jaettiin Kislan ja Hujan kesken siten, että kylässä oli kaksi taloa. Se oli väkiluvultaan pienin Nurmijärven vanhoista kylistä vuonna 1749. Kahdessa sadassa vuodessa siitä kasvoi kuitenkin 1950-luvulle tultaessa saman kokoinen kuin Nukarin kylästä, käsittäen 263 asukasta. Kasvunopeus oli toiseksi suurinta Korven (Röykkä) jälkeen Nurmijärvellä, mikä vaikeammin arvioitavaa Hyvinkään ja myöhemmin Uusikylän kylä ja siihen kuuluva Rajamäen teollisuustaaajama jätetään vertailun ulkopuolelle. Kasvua selittää Hanko-Hyvinkää rata, samoin kuin Röykän ja Rajamäenkin kohdalla. Leppälammin tai sen läheisyyteen ei kuitenkaan perustettu sairaaloita, loma-alueita tai teollisuutta kuten kahteen muuhun kylään, vaan se on aina ollut maanviljelyskylä. Leppälammin suhteellisen kasvun suuruutta selittää myös sen alkuperäinen pienuus.

Arvotus	2
Säilyneisyys	Kylärakenne on 1900-luvulta ja osin säilynyt. Myös uudisrakentamista.
Luettelointiperuste	h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	paikallishistoriallinen merkitys, käyttötarkoitukseen liittyvä merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	Historialliset tielinjaukset lähiympäristöineen, erikseen inventoitu rakennuskanta pihapiireineen ja kylärakenne säilytettäviä. Rakennuskannan mittakaava, rakeisuus sijoittelu, aidat pihapiirit vaalittavia.
Aiemmat selvitykset	

30 Vaaksinjärven alue

Vaaksinjärvelle noussut loma-asuntoalue muodostaa paikallisesti arvokkaan rakennetun kulttuuriympäristön..

Korven kantatalo oli jakautunut kahteen osan jo ennen vuotta 1540. Osat yhdistettiin 1636 ja pitäjänkartassa 1749 Korven kylänmaalla on ainoastaan yksi talo "Corpis rusthåll" sekä rakuunatorppa. Talonmäen läheisyydessä sen lounaispuolella oli puromylly ja saha sekä mineraalilähde.

Korven alkutalojen läheisyydessä olevan Vaaksinjärven rannoilla on loma-asutusta. Vanhimmat huvilat ovat 1920-luvulta. Näistä arkkitehti Toivo Salervon oma huvila on vuodelta 1924 ja edustaa ajalleen hyvin tyypillistä pientä, maalaisrakennusmaista tyyppiä. Viereinen suuri, kaksikerroksinen hirsihuvila on sekin arkkitehtihuvila, paikalle 1955 siirretty pohjalaistalo, joka kuului arkkitehti Helena Vaasvainiolle. Järven etelä- ja pohjoisrannalla on lisäksi 1930-60-luvun loma-asuntoja, jotka muodostavat ajalleen tyypillisen tiivihkön, tyypillisen kesämökkiympäristön aitoineen ja portteineen.

Arvotus	2
Säilyneisyys	Vaaksinjärven loma-asutus on säilyneet hyvin.
Luettelointiperuste	a,h,y
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennusaikansa hyvä edustaja, rakennustyyppinsä hyvä edustaja, paikallishistoriallinen merkitys, käyttötarkoitukseen liittyvä merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö
Suositus	Erikseen inventoidut kohteet säilytettäviä. Rakentamisen sijoittuminen, rakeisuus ja mittakaava vaalittavia. Loma-asuntoalueen käyttötarkoitus ja mittakaava säilytettäviä.
Aiemmat selvitykset	

Pinnintie 246, 05200 Rajamäki

Pinnin talo on vuonna 1782 perustettu uudisrälssitila, joka sijaitsee Pinnintien varrella, maisemallisesti kauniilla paikalla laakealla kukkulalla. Tie kulkee edelleen perinteiseen tapaan useita rakennuksia sisältävän pihapiirin läpi. Pinnin rakennuksiin kuuluu harvinaisuutensa vuoksi arvokas yhä paikallaan oleva tuulimyllyn runko.

Nykyisen päärakennuksen (1) rakennusrunko on vuodelta 1803. Sitä on laajennettu vuonna 1900 ja korotettu 1943. Vanhan rungon vuoliaiset näkyvät rakennuksen eteläpäädyssä. Rakennuksessa on jäljellä mm. vanhat kattomaalaukset. 1940-luvun korotus näkyy ristikeskuksena keskeisesti sijaitsevan sisäänkäynnin kohdalla.

Pihapiiriin kuuluu lisäksi idästä tien toiselta puolelta alkaen tiilinavetta (2) vuodelta 1921, tietä reunustavat aitta- ja varastorakennus (3) sekä rakennuksen länsipuolella hirsinen sauna (4) sekä riihi (5). Työväenasunto no purettiin. Pihapiirissä on vanhaa puustoa sekä puutarha. Hieman etäällä pihapiiristä sijaitsee mamsellityypin tuulimylly 1890-luvulta (7). Tuulimyllystä puuttuvat siivet. Rajamäen tehtaiden valmistaman arrakkipunssin kirkastamiseen tarvittavat munavalkuaiset ostettiin pääosin Pinnin tilalta.

Arvotus	2	Kaavatilanne
Käyttötarkoitus:	uudistalo	
Arvioitu valmistumisaika	1800-1900-l	
Säilyneisyys	Rakennusta on laajennettu 1900 ja korotettu 1943. Kokonaisuus on siten kerroksinen, mutta perinteinen.	
Luettelointiperuste	a, h, y	
Luettelointiperuste, tarkennus	omaleimainen, paikallishistoriallinen merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö tärkeä	
Suositus	Säilytettävä kohde, Vaalittava pihapiiri tai lähiympäristö	

Sorvankaari 5**159**

Ali-Sorvan naapurissa sijaitseva asuinrakennus. Suorakaiteenmuotoinen, satulakattoinen rakennus, joka on yksityiskohdiltaan säilynyt. Ikkunat ristimallia, ulkovuoraus peiterimaa. Kuisti mahdollisesti alkuperäistä rakennusta myöhempi, mutta tyyliltään perinteinen.

Seppäsukuun kuulunut Kalle Vuori rakensi talon 1910. Talon alakerran toisessa päässä oli Kalle Vuoren verstashuone ja toisessa päässä asuintiloina keittiö ja kamari. Perhe joutui myymään talon 1937. Uusi omistaja rakensi siihen kuistin. Tontilla oli Vuorten aikana paljon istutuksia: omenapuita, marjapensaita, ruusupensaita, sireenejä, perennoja, juurikasveja. Pihapiirissä kasvoi myös pähkinäpensaita.

Pihapiiriin kuului asuinrakennuksen lisäksi navetta-heinälato, aitta, kanala, possula, ja vähän kauempana pihasta paja ja sauna. Näitä ei enää ole jäljellä.

Seppäntöiden ohella Kalle Vuori teki puuseppäntöitä verstaassaan. Hän myös lääkitsi ja paransi niin eläinten kuin ihmistenkin vaivoja ja toimi lääninlääkärin avustajana oikeuslääketieteellisissä ruumiinavauksissa, joita. Kalle Vuori oli myös keksijä. Vuoren suvun miehet ovat monessa polvessa olleet käsistään ja toimissaan taitavia miehiä, keksijöitäkin ja luonnotaan humaneja. Kuuluisin suvun miehistä oli Kallen veli Fredrik Vuori, joka perusti Jokelaan "Vuoren-Teko" -nimisen metallialan yrityksen. Osa tuotteista oli Fredrik Vuoren itsensä kehittämiä työkaluja. Fredrik Vuori oli myös hyvämuistinen ja taitava tarinankertoja. Myös asianajaja Matti Vuori kuuluu samaan sukuun. Hän on Kallen veljen pojan poika.

Arvotus	2	Kaavatilanne
Käyttötarkoitus:	asuinrakennus	
Arvioitu valmistumisaika	1920	
Säilyneisyys	Rakennus on kerroksisesti rakentunut, omaleimainen, mutta yleisilmeeltään perinteinen.	
Luettelointiperuste	a,h,y	
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennustyyppinsä hyvä edustaja, paikallishistoriallinen merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, lähiympäristön merkitys	
Suositus	Säilytettävä kohde	

173 Karhunkorven koulu

Raalantie 309, 01900 Nurmijärvi

170

N. 4 km Nurmijärven kirkonkylästä Hämeenlinnaan vievän moottoritien läheisyydessä Raalantien maisemassa sijaitseva matala, yksikerroksinen klassistinen koulurakennus. Vanhin osa Karhunkorven koulusta valmistui vuonna 1934. Koulua on sen jälkeen laajennettu vuosina 1949 ja 1982.

Nykyinen päärakennus koostuu satulakattoisesta keskusosasta sekä kahdesta aumakattoisesta paviljonkiosasta, joita yhdistävät matalammat käytäväosat keskusosaan. Vanhin osa koulua on aumakattoinen läntisin paviljonkiosa. Tämän klassistisia tyylipiirteitä omaavan osan ikkunat ovat pieniruutuiset, sisäänkäynnin yläosassa on holvikaari ja katolla puolikaaren muotoinen lunetti-ikkuna.

Arvotus	2	Kaavatilanne
Käyttötarkoitus:	koulu	
Arvioitu valmistumisaika	1900-l	
Säilyneisyys	Kolmessa vaiheessa rakentunut (1934, 1949, 1982) kerroksinen kokonaisuus on hyvin säilynyt.	
Luettelointiperuste	a, h, y	
Luettelointiperuste, tarkennus	omaleimainen, paikallishistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä	
Suositus	Säilytettävä kohde	

174

NYBACKA

Raalantie 353, 01900 Nurmijärvi

171

Raalaan tien varrella, maisemallisesti kauniilla ja kauaksi tiemaisemassa näkyvällä paikalla laakealla kukkulalla sijaitseva entinen torppa, sittemmin tila. Nykyinen päärakennus on vuonna 1930 rakennettu ja ulkoasultaan koristeellinen. Peiterimalaudoitus ikkunat T- mallia. Ikkunoiden vuorilautoissa geometrinen koristekuvio. Kivijalka betonia. Pihapiiriin kuuluu lisäksi ulkorakennuksia.

Arvotus	1	Kaavatilanne
Käyttötarkoitus:	torppa	
Arvioitu valmistumisaika	1930	
Säilyneisyys	Rakennus vaikuttaa säilyneeltä.	
Luettelointiperuste	a h, y	
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennustyyppinsä hyvä edustaja, paikallishistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö tärkeä	
Suositus	Säilytettävä kohde, Vaalittava pihapiiri tai lähiympäristö	

Entinen Pukkilan vuonna 1808 perustettu torppa, joka muodostettiin lohkotilaksi vuonna 1924. Sijaitsee Nybackan naapurissa, maisemallisesti niin tielle kuin laajaan peltomaisemaankin näkyvällä paikalla. Satulakattoinen, leveätkörunkoinen päärakennus (1), jonka pitkän sivun keskellä poikki pääty. Ulkovuoraus uusittu, pystyponttia ja vaakaponttia. Ikkunat uusittu ja ovat osin lasin päällistä puitetyyppejä. Pihapiiriin kuuluvat arvokkaat peltoa rajaava suuri taitekattoinen tiilinavetta(2), otsallinen hirsiaitta (3), sementtitiilinen piharakennus (5) sekä pieni sauna (6). Näiden lisäksi uudempia piharakennuksia maisemallisesti näkyvillä paikoilla.

Arvotus	2	Kaavatilanne
Käyttötarkoitus:	torppa	
Arvioitu valmistumisaika	1930	
Säilyneisyys	Uudet ikkunat ja ulkovuoraus.	
Luettelointiperuste	h, y	
Luettelointiperuste, tarkennus	paikallishistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö	
Suositus	Säilytettävä ryhmänsä edustajana, Vaalittava pihapiiri tai lähiympäristö	

Keikkumäentie 209, 01900 Nurmijärvi**173**

Poikkeuksellisen perinteisenä säilynyt 1800-luvun torpparakennus. Ali-Santapohjan torppa oli Pappilan torppa, joka perustettiin Pappilan pohjoisille takamaille vuonna 1829. Ensimmäinen torppari oli silloin n. 30-vuotias Heikki Juhonpoika, jonka toimesta nykyinen asuinrakennus on pystytetty perustamisen aikaan. Torppa itsenäistyi ja lunastettiin asutustilaksi 1924.

Päärakennus (1) on matalahko ja satulakattoinen. Se sanotaan kooltaan vastanneen keskikokoisen maatalon asuinrakennuksia tuona aikana. Kattovuoliaiset ovat vanhoilliseen tapaan näkyvissä ja ne ovat profiloitunein koristellut. Pihasisun kuisti on alkujaan ollut avoin.

Pihapiiri oli alkujaan suljettu neliö ja se muodostui itäisivulla karjarakennuksen ja saunan (kaikki purettu), eteläisivulla olleen tallin (purettu), pohjoissivun luhtiaitan vuodelta 1863 (2) sekä länsisivulla itse torpan rajaamana.

Arvotus	1	Kaavatilanne
Käyttötarkoitus:	torppa	
Arvioitu valmistumisaika	1820-l	
Säilyneisyys	Torppa ja luhtiaitta säilyneet. Pihapiiriin kuulunut karjarakennus ja sauna samoin kuin talli purettu.	
Luettelointiperuste	a, h, y	
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennustyyppinsä hyvä edustaja, paikallishistoriallinen merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ikä, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö tärkeä	
Suositus	Säilytettävä kohde, Vaalittava pihapiiri tai lähiympäristö	

177 Yli-Santapohja

Keikkumäentie 226, 01900 Nurmijärvi

174

Pappilan torppa, perustettu 1800, asutustilaksi 1924. Yli-Santapohja sijaitsee Ali-Santapohjan naapurissa. Torppa on rakennettu 1800-luvun alkupuolella. Vanha päärakennus on purettu, mutta talousrakennukset (1-3) muodostavat säilmisensä vuoksi harvinaisen, erikoisen, hyvin säilyneen suljetun talouspihan. Läheisyydessä alaosaltaan tiilinen navetta (3) 1956 rakennettu uusi päärakennus (4), talouspihan ulkopuolinen arvokas luhtiaitta (5) sekä tienvarressa etäämpänä sijaitsevia talousrakennuksia (6 ja 7)

Arvotus	1	Kaavatilanne
Käyttötarkoitus:	torppa/talousrakennus	
Arvioitu valmistumisaika	1800	
Säilyneisyys	Päärakennus purettu, säilyneitä arvokkaita talousrakennuksia.	
Luettelointiperuste	a, h, y	
Luettelointiperuste, tarkennus	omaleimainen, paikallishistoriallinen merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ikä, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö tärkeä	
Suositus	Säilytettävä kohde, Vaalittava pihapiiri tai lähiympäristö	

318

Sakkula

Raalantie 477, 01900 Nurmijärvi

313

Raalantien varrella tiemaisemassa näkyvällä paikalla sijaitseva entinen maalaiskaupparakennus pihapiireineen 1940-luvun lopulta. Rakennus on satulakattoinen sekä hahmoltaan, suhteiltaan ja yksityiskohdiltaan sodan jälkeiselle aikakaudelle ominainen.

Arvotus	2	Kaavatilanne
Käyttötarkoitus:	kauppa	
Arvioitu valmistumisaika	1949	
Säilyneisyys	Rakennus on säilynyt aikakaudelleen ominaisena.	
Luettelointiperuste	h, y	
Luettelointiperuste, tarkennus	paikallishistoriallinen merkitys, käyttötarkoitukseen liittyvä merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä	
Suositus	Säilytettävä ryhmänsä edustajana, Vaalittava pihapiiri tai lähiympäristö	

326

ASKARI

Sorsalammentie 120, 05450 Nukari

321

Raalan torppa. Vanha päärakennus (1), joka on kohteen arvokkain rakennus, on säilynyt sivuasuntona. Satulakattoinen. Poikkipääty. Uudempi päärakennus (2) vuodelta 1960. Pihapiirissä myös alaosaltaan sementtitiilinen navetta (3) sekä kuivuri (4). Näkyvällä paikalla peltomaisemassa.

Arvotus	2	Kaavatilanne
Käyttötarkoitus:	torppa	
Arvioitu valmistumisaika	1900-l	
Säilyneisyys	Torpan päärakennus säilynyt 1900-luvn alkuvuosikymmenien asussa.	
Luettelointiperuste	h, y	
Luettelointiperuste, tarkennus	paikallishistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä	
Suositus	Säilytettävä kohde	

327

ALBÄCK

Alhontie 37, 05450 Nukari

322

Raalan kylään kuuluvalla alueella Nurmijärven pohjoisimmassa osassa sijaitseva tilakeskus, jonka päärakennus on 1920-luvun lopulta. Päärakennus (1) satulakattoinen, katemateriaalina tiili ja siinä on symmetrisesti keskelle sijoitettu sisääntulokuisti, jonka päällä on parveke. Pihapiiriin kuuluu useita rakennuksia, kuten sementtitiilinen suuri navetta (3), jonka ikkunat ovat pieniruutuiset, samoin sementtitiilinen toinen karjasuojarakennus (4), ja luhtiaitta (2). Hyvin säilynyt kokonaisuus 1920-luvulta. Varastorakennus (6) rajaa pihaa itäpuolella, lännessä etäämpänä kuivuri (5). Tien varressa muita talousrakennuksia (7,8,9).

Arvotus	2	Kaavatilanne
Käyttötarkoitus:	maatalo	
Arvioitu valmistumisaika	1928	
Säilyneisyys	Päärakennus pääosin säilynyt, tiilikatto jäljellä. Levyjulkisivut, vanhat ikkunat. Pihapiirin rakennuskanta säilynyt.	
Luettelointiperuste	a, h, y	
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennustyyppinsä hyvä edustaja, paikallishistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä, lähiympäristö	
Suositus	Säilytettävä kohde, Vaalittava pihapiiri tai lähiympäristö	

428

Heikkilä

Lounamäentie 61

376

Lounamäentiellä Heikkilän naapurissa kylänmäellä sijaitseva tilan vanhempi asuinrakennus 1950-luvulta. Aikakaudelleen tyypillinen ja tyypillisenä säilynyt maalaisrakennus. Osa Lounamäentien kokonaisuutta. Pitäjänkartassa 1930-luvulla paikalla samanniminen talo. Asuinrakennus on satulakattoinen ja pitkänomaisen suorakaiteen muotoinen. Yleisilmeeltään perinteinen ja yksityiskohdiltaan rakennusajankohtaansa sopiva. Pihan puolella sisääntulokuisti. Rinteen puoleisella pitkällä sivulla ullakkokerroksessa pieni poikkipääty kattoikkunaa varten. Ulkovuoraus peiterimaa. Perustus betonia, ikkunat kuusiruutuiset.

Arvotus	2	Kaavatilanne
Käyttötarkoitus:		
Arvioitu valmistumisaika	1950	
Säilyneisyys	Rakennus on säilynyt ajankohdalleen ominaisena. Ikkunat peritneiset.	
Luettelointiperuste	a,h,y	
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennustyyppinsä hyvä edustaja, paikallishistoriallinen merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, lähiympäristön kannalta tärkeä	
Suositus	Säilytettävä kohde, Vaalittava pihapiiri tai lähiympäristö	

430

JOKELA

Lounamäentie

376

Lounamäentiellä, Koskelan ja Heikkilän välissä kylänmäellä sijaitseva Jokelan päärakennus 1900-luvulta. Pitäjänkartassa 1930-luvulla paikalla samanniminen talo. Päärakennus on satulakattoinen ja suorakaiteenmuotoinen. Ulkovuoraus peiterimaa, ikkunat kuusiruutuiset. Pitkällä sivulla kaksi sisääntulokuistia, toinen satulakattoinen ja toinen lapekattoinen. Molemmat umpinaisia. Ikkunat kuusiruutuisia.

Arvotus	2	Kaavatilanne
Käyttötarkoitus:		
Arvioitu valmistumisaika	1920	
Säilyneisyys	RHR 1920, voi olla vanhempikin. Kerroksittain rakentunut, mutta säilynyt hahmoltaan ja yksityiskohdiltaan perinteisenä. Kuisti uusi.	
Luettelointiperuste	a,h,y	
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennustyyppinsä hyvä edustaja, paikallishistoriallinen merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, lähiympäristön merkitys	
Suositus	Säilytettävä kohde, Vaalittava pihapiiri tai lähiympäristö	

431 Koskela

Lounamäentie 21

376

Osittain Koskelan mailla, Lounamäen tiellä, Luhtajoen varressa maisemallisesti näkyvällä paikalla, sijaitsee tiilinen 1 1/2-kerroksinen satulakattoinen entinen myllyrakennus 1900-luvun keskivaiheilta (1). Nykyisen Koskelan kiinteistön alueella sijaitsee Jokelan pihapiiriin kuulunut hirsiaitta (3), joka on myös säilyttämisen arvoinen. Tiilirakennuksen takana sijaitseva päärakennus (2) on tavanomainen 1950-luvulta eikä kuulu arvotettuihin.

Koskela on ollut alkujaan Yli-Grannilan torppa, joka on erotettu palstatilaksi 1894. Pitäjänkartassa 1930-luvulla paikalla samanniminen talo.

Arvotus	2	Kaavatilanne
Käyttötarkoitus:		
Arvioitu valmistumisaika		
Säilyneisyys	Tiilinen myllyrakennus ja hirsinen aitta ovat säilyneet aikakausilleen ominaisena.	
Luettelointiperuste	h,y	
Luettelointiperuste, tarkennus	paikallishistoriallinen merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, maiseman kannalta tärkeä	
Suositus	Säilytettävä kohde, Vaalittava pihapiiri tai lähiympäristö	

432

VAAHTERAMÄKI

Lounamäentie 2

376

Uudessakylässä sijaitseva entinen Krannilan torppa, Koskimäki. Nykyisin jäljellä perinteinen asuinrakennus pihapiireineen. Sijaitsee Uudenkyläntien ja Lounamäentien kulmassa, tiemaisemassa näkyvällä paikalla. Päärakennus on suorakaiteenmuotoinen ja satulakattoinen. Ulkovuoraus peiterimaa. T-ikkunat. Kuisti korkeahko ja umpinainen. Pihapiiriin kuuluu Lounamäentien kanssa samassa linjassa olevat kaksi hirsistä, harmaantunutta aittaa.

Koskimäki nimellä ollut Krannilan torppa. Pitäjänkartassa 1930-luvulla paikka nimetty Koskimäeksi. Koskimäki on perustettu vuonna 1772. Jaettu Ali- ja Yli-Grannilan kesken 1864, uudestaan 1893. Lohkotilaksi 1921.

Arvotus	2	Kaavatilanne
Käyttötarkoitus:		
Arvioitu valmistumisaika	1900-l:n alkupuoli	
Säilyneisyys	Rakennus on säilynyt perinteisenä hahmoltaan ja yksityiskohdiltaan, ollut todennäköisesti asumattomana.	
Luettelointiperuste	a,h,y	
Luettelointiperuste, tarkennus	rakennustyyppinsä hyvä edustaja, paikallishistoriallinen merkitys, rakennushistoriallinen merkitys, ympäristökokonaisuuden kannalta tärkeä, lähiympäristön merkitys	
Suositus	Säilytettävä kohde, Vaalittava pihapiiri tai lähiympäristö	